

SLOVO, sv. 60, 633-668, Zagreb 2010.

UDK 821.163.42-97.09“15“:003.349.1

**PSEUDO-ANSELMOV *DIALOGUS BEATAE
MARIAE ET ANSELMII DE PASSIONE DOMINI* U
HRVATSKOGLAGOLJSKOM ŽGOMBIĆEVU ZBORNIKU
IZ 16. STOLJEĆA**

Andrea RADOŠEVIĆ, Zagreb

Tema je ovoga rada hrvatski prijevod Pseudo-Anselmova latinskoga djela *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini* koji je sačuvan u glagoljskom *Žgombićevu zborniku* iz 16. stoljeća. Riječ je o jedinome hrvatskome prijevodu srednjovjekovnoga latinskoga teksta koji je bio vrlo raširen u zapadnoeuropskoj književnosti i koji je znatno utjecao na *Marijin plač* i druge pasionske tekstove. U djelu koje je oblikovano kao dijalog Marija svome sugovorniku Anselmu prepričava i komentira događaje Isusove muke, smrti i silaska u limb. Pri tome se najčešće doslovno citiraju odlomci iz evanđelja, a opisi događaja koje ne sadrži biblijski tekst preuzimaju se iz apokrifnih i nekih drugih latinskih tekstova. Hrvatski se prijevod uspoređuje s trima latinskim i s jednim češkim stihovanim tekstom. Utvrđuje se da se hrvatski prijevod u velikoj mjeri podudara s latinskim tekstom koji objavljuje *Patrologia latina*, te da su pojedina odstupanja od latinskoga teksta *Dijaloga* (parafrazirani i prošireni izrazi) ponajprije rezultat prevoditeljeve stilizacije teksta kao i utjecaja Pseudo-Bernardova teksta *Liber de Passione Christi* koji karakterizira emotivniji ton Marijina pripovijedanja. Na kraju se donosi stilsko analiza hrvatskoga prijevoda.

Ključne riječi: *Žgombićev zbornik*, *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*, *Marijin plač*, hrvatska pasionska književnost

1. UVOD

Žgombićev zbornik (Arhiv HAZU, sign. VII 30),¹ jedan od neliturgijskih glagoljskih zbornika² iz 16. stoljeća, osim apokrifâ, svetačkih legenda, povijesti, srednjovjekovne enciklopedije *Lucidar* i drugih tekstova, sadrži i

¹ ŠTEFANIĆ 1970: 40-44.

² Osim u *Žgombićevu zborniku* (CŽg) brojna književna djela nalazimo u *Grškovićevu* (Arhiv HAZU VII 32), *Tkonskom* (Arhiv HAZU IV a 120), *Petrisovu* (NSK R 4001), *Vinodolskom zborniku* (Arhiv HAZU III a 15) i dr.

prijevod Pseudo-Anselmova djela *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*³ (84^v-100; incipit: *Sveti An'kselam' veliko i dlgo vrime*). Žgombićev zbornik pisan je kurzivnom glagoljicom na papiru, hrvatsko-čakavskim jezikom s elementima crkvenoslavenskoga jezika, s ponekim talijanizmom i latinizmom. Tekstovi zbornika potječu iz raznih razdoblja, a u njegov su sastav ušli krajem 16. stoljeća povezivanjem triju rukopisa. Hrvatski prijevod latinskoga Pseudo-Anselmova djela pripada najstarijoj C-partiji *Zbornika* (f. 24-123^v) koja je najvjerojatnije pisana između 1520. i 1530. godine. *Dijalog* u stručnoj literaturi prvi spominje I. Milčetić 1911. u svojoj *Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji*: »Ovo e(st) kako e(st) pital s(ve)ti Akselam devi Marie od muki Is(u)h(rstov)e, ku e priel za nas«. ⁴ Više podataka o *Dijalogu* doznajemo od V. Štefanića koji kaže da je riječ o prijevodu sermona ili pitanja djevici Mariji *Sermo beati Anselmi ad virginem Mariam* sv. Anselma od Canterburyja (oko 1033.-1109.). Štefanić je djelo uvrstio u legendarnu prozu, i to u vizije, te rekao da se u djelu vodi dijalog između Anselma i Djevice Marije koja Anselmu pripovijeda o Kristovoj mucu, te da je hrvatski prijevod s latinskoga jezika sačuvan u glagoljskome rukopisu iz početka 16. stoljeća.⁵

U glagoljaškim se neliturgijskim rukopisima već od kraja 14. i tijekom 15. stoljeća s latinskoga, talijanskoga i češkoga jezika prevode i kompiliraju popularna djela nabožne, apokrifne, propovjedne, moralizatorsko-didaktičke, asketske, teološke i svjetovne književnosti (HERCIGONJA 2004: 75-77). Zbog raširenosti Pseudo-Anselmova *Dijaloga* u zapadnoeuropskoj književnosti, koji je već od 14. stoljeća preveden na mnoge europske jezike,⁶ i njegova utjecaja na razvoj pasionskih tekstova, posebice *Marijina plača* (*Planctus Mariae*), od iznimne je vrijednosti što i hrvatska književna baština

³ Anselmus Cantuariensis, *PL*, t. 159, 271-290.

⁴ MILČETIĆ 1911: 261.

⁵ ŠTEFANIĆ 1969: 42; ŠTEFANIĆ 1970: 43.

⁶ Pseudo-Anselmov *Dijalog* se u stihovanome, proznome i dramskome obliku, u rukopisima i u tiskanim knjigama, javlja u većini europskih književnosti. Na narodne je jezike preveden već u 14. stoljeću: na irski od 14. do 17. st. (SKERRET 1966.); češki (*Rozmluva Panny Marie a sv. Anselma o umučení Páně*): A. Patera, Svatovitský rukopis, XXXII-XXXV. *Ottův slovník naučný*; njemački u 16. st. (*St. Anselmi Frage an Maria*): O. Schade, *Geistliche Gedichte des XIV. und XV. Jahrhunderts vom Niederrhein*; engleski, talijanski i dr. Postoje i razne verzije teksta na latinskom, npr. *Sermo beati Anselmi ad virginem Mariam* iz Svatovitskoga zbornika.

sadrži jedan vrlo dosljedan i gotovo potpun prijevod, nastao u hrvatskoj glagoljskoj književnosti. Pasijski tekstovi, među ostalim, čine najveći dio hrvatskoga srednjovjekovnoga stihotvorstva, i to u lirici i u drami (KOLUMBIĆ 1994: 140), a najranija hrvatska pasionska pjesma *Pêsan ot muki Hristovi*⁷ iz *Pariške pjesmarice* (*Code slave II*) datira još s kraja 14. stoljeća.

2. OPISI KRISTOVE MUKE U SREDNJEMU VIJEKU

Pseudo-Anselmov *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini* jedan je od srednjovjekovnih latinskih pasionskih tekstova, koji je uz Pseudo-Bernardovo djelo *Liber de Passione Christi et doloribus et planctibus matris eius* (*Planctus Beatae Mariae*),⁸ Pseudo-Bedin tekst *De Meditatione Passionis Christi per septem diei horas libellus*⁹ i Pseudo-Bonaventurin tekst *Meditationes vitae Christi*,¹⁰ utjecao na razvoj pasionskih crkvenih pjesama, dramskih lauda i prikazanja u europskoj latinskoj i vernakularnoj književnosti. Kako je zajednička osobina tih djela kroz opise Muke razviti *compassio* – supatništvo s Kristovom i Marijinom patnjom, oni su najviše utjecali na razvoj *Marijina plača* (*Planctus Mariae*), žanra raširena u mnogim europskim književnostima (KOLUMBIĆ 1994: 144). Riječ je o Marijinim dijaloškim tužbalicama nad sudbinom njezina raspetoga sina (PASIJE 1998: 10). Neki autori, poput N. Kolumbića i N. Batusića, upravo *Dijalog* smatraju začetnikom širih obrada Marijine tužbe.¹¹

Kako bi opis Kristove muke, središnje teme kršćanstva još od njegova najranijega razdoblja,¹² obogatili događajima i podacima koji nisu zapisani u kanonskim evanđeljima, autori pasionskih tekstova u svoje su opise uglavnom uključivali detalje iz *Nikodemova evanđelja*, a nerijetko i iz

⁷ ŠTEFANIĆ 1969: 397.

⁸ Bernardus Claraevallensis, *PL*, t. 182, 1133-1142. U literaturi se javlja i pod nazivom *Planctus Beatae Mariae, Bernhardstraktat* ili *Quis dabit*. U posljednje vrijeme često se pripisuje cistercitu Ogleriju da Trinu (†1214.). CARDELLE DE HARTMANN 2007: 712-713.

⁹ Beda Venerabilis, *De meditatione Passionis Christi per septem diei horas libellus*, *PL*, t. 94, 561-568.

¹⁰ Bonaventura, *Meditationes vitae Christi*, Opera omnia, Venecija, 1756, t. 12, 379-526.

¹¹ KOLUMBIĆ 1994: 144; PASIJE 1998: 10.

¹² Zapis o *Muci*, u kojemu se prikazuju početci Isusova djelovanja, preko Kalvarije do njegova polaganja u grob, najvjerojatnije je najranije zapisan evanđeoski tekst, u kojemu se dobro podudaraju sva četiri evanđelja. BADURINA-STIPČEVIĆ 2001: 41-42.

djela *Historia Scholastica*¹³ Petra Comestora. *Nikodemovo evanđelje*, kao jedno od ranih djela u kojemu se podrobno opisuje Isusova muka i spominje Marijin plač pod križem, bilo je izravan ili neizravan izvor¹⁴ mnogih srednjovjekovnih pasionskih tekstova (BESTUL 1996: 28). Od 13. stoljeća nadalje, *Nikodemovo evanđelje* često se nalazi u istim zbornicima s Pseudo-Bernardovim tekstom *Planctus Mariae* i Pseudo-Anselmovim *Dijalogom*, nerijetko i na susjednim stranicama.¹⁵

Z. Izydorczyk govori o povezanosti Nikodemova evanđelja i pasionskih tekstova, poput Pseudo-Anselmova *Dijaloga* i Pseudo-Bernardova teksta *Planctus Mariae*: »Particularly interesting is the connection of the EN (op. a. *Evangeliū Nicodemi*) with the tradition of affective meditation of Christ's suffering manhood, which first acquired prominence in religious life and literature in the eleventh century. Devotional practice of reflection on and compassion with Christ and his mother was spread during the later Middle Ages through such brief but emotionally charged texts as the *Planctus Mariae*, usually ascribed to Bernard of Clairvaux but probably by Olgerius of Tridino, and the *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*, as well as through the more extensive *Meditationes vitae Christi* of Pseudo-Bonaventure ... They all betray the presence of the EN in medieval literature«.¹⁶

Značajna uloga koju Djevica Marija ima u događajima Kristove muke u Pseudo-Anselmovim, Pseudo-Bernardovim, Pseudo-Bedinim i Pseudo-Bonaventurinim djelima iz 12. i 13. stoljeća, usko je povezana s kultom Djevice Marije koji tada doseže svoj vrhunac, kao i općenito s pojavom novoga odnosa prema ženi (tzv. kult dame), koji će najviše doći do izražaja u trubadurskoj provansalskoj lirici.¹⁷ U srednjovjekovnim pasionskim tekstovima, pogotovo u *Marijinu plaču*, Marija postaje središnji lik koji nerijetko ima više uloga: ona je stvaran lik u događajima Muke potvrđen u Ivanovu

¹³ Petrus Comestor, *Historia Scholastica*, PL, t. 198, 1053-1722. Djelo je nastalo između 1169. i 1173. godine. Antonio Piolanti, *Enciclopedia cattolica*, t. 9, 1951, 1431-1432.

¹⁴ Odlomci *Nikodemova evanđelja* europskom su književnošću kružili i u dvjema znamenitim srednjovjekovnim zbirkama: *Legenda aurea* (BHL 9035) Jacoba de Voragine i *Speculum historiale* Vincenta de Beauvaisa (Vincentius Bellovacensis 1184./94.-1264.).

¹⁵ Popis rukopisa vidi u IZYDORCZYK 1997: 91.

¹⁶ IZYDORCZYK 1997: 90. Z. Izydorczyk govori da je pogotovo u 14. i 15. stoljeću *Nikodemovo evanđelje* bilo uobičajen izvor tekstova o Kristovoj muci.

¹⁷ I. Petrović pisala je o porastu Marijina kulta na primjeru *Marijinih mirakula*, u kojima Djevica Marija ima središnju ulogu. PETROVIĆ 1972: 123-127; SOLAR 2003: 104.

evanđelju, ali i narator i komentator. U počecima kršćanstva njezina je uloga u opisu Isusove smrti i muke bila mala: u evanđeljima je Marija, dakako, prisutna u prikazu Isusova rođenja i djetinjstva, dok o njezinu sudjelovanju u događajima Kristove Muke¹⁸ postoji samo kratak navod u Iv 19,25-27 u kojemu, međutim, ne piše ništa o njezinim osjećajima (STICCA 1972: 55-60). Raniji legendarni i apokrifni tekstovi koji su donosili manjkave detalje iz Marijina života, nisu opisivali njezinu ulogu u događajima muke (BESTUL 1996: 111-113). S druge strane, u istočnoj kršćanskoj literaturi Marija se u opisima Isusova raspeća pojavljuje već u kasnoj antici.¹⁹

Kolumbić, kao i drugi proučavatelji hrvatske drame, kada govore o praisvorima *Marijina plača*, nigdje ne spominju kako postoji i hrvatski prijevod Pseudo-Anselmova *Dijaloga*. N. Kolumbić u studiji o starohrvatskoj drami govori da su se hrvatski autori srednjovjekovnih crkvenih pjesama i drama mogli zagledati u spomenute latinske pasionske Pseudo-Anselmove, Pseudo-Bernardove i Pseudo-Bonaventurine tekstove te navodi kako su neka od tih djela bila poznata u hrvatskim krajevima. Pri tome misli na Badalićev popis sačuvanih inkunabula Anselmovih, Bonaventurinih i Bedinih latinskih djela te na Štefanićev prikaz o poznavanju sv. Bernarda i sv. Bonaventure u hrvatskim krajevima.²⁰ U Badalićevim *Inkunabulama u Hrvatskoj* pod rednim brojem 63. nalazi se izdanje *Opera et tractatus* sv. Anselma od Canterburyja.²¹ U toj je inkunabuli iz 1491. godine, koja se čuva u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu, Pseudo-Anselmov latinski *Dijalog* pod naslovom *De Passione Domini* tiskan s djelima sv. Anselma od Canterburyja. Hrvatski prijevod *Dijaloga* iz glagoljskoga *Žgombićeva zbornika* i latinska inkunabula potvrđuju da je *Dijalog* bio poznat i prevođen u hrvatskoj sredini. Zasad se ne može sa sigurnošću reći je li prijevod Pseudo-Anselmova *Dijaloga*, koji je sačuvan u zborniku iz 16. stoljeća, u

¹⁸ Za razliku od Djevice Marije, o svetoj Mariji Magdaleni postoji više zapisa i to u svim evanđeljima (odlazak na Isusov grob, Isusovo ukazanje, njezina objava Isusova uskrsnuća).

¹⁹ CARDELLE DE HARTMAN 2007: 202-203. Opis razgovora Marije i Isusa u kojima se govori o Marijinoj boli i Kristovoj patnji postoje već u himnima i sermonima iz 6. stoljeća, koji su pripisani Efremu Sirskom (oko 306.-373.) i Romanu Melodu (kraj 5. st. – sredina 6. st.).

²⁰ KOLUMBIĆ 1994: 144.

²¹ Riječ je o izdanju: Anselmus Cantuariensis, *Opera et tractatus*, Norimbergae, Caspar Hochfeder, 27 III 1491. H*1134, GW 2032, Zagreb M. R 1129. Prema BADALIĆ 1952: 50.

hrvatskoj sredini utjecao na razvoj *Marijina plača*.²² *Gospin plač* u hrvatskoj se književnosti pojavljuje 1471. godine,²³ tj. čak dvadeset godina prije tiskanja nama jedine sačuvane inkunabule koja sadržava Pseudo-Anselmov *Dijalog*. Postoji jedino mogućnost da je tekst u *Žgombićevu zborniku* (dalje CŽg) prijepis nepoznatoga starijega prijevoda *Dijaloga*.

3. PROBLEM AUTORSTVA DJELA *DIALOGUS BEATAE MARIAE ET ANSELMII DE PASSIONE DOMINI*

Autorstvo i vrijeme nastanka djela *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*²⁴ do danas nisu razriješeni (NEFF 1986: 105). U književnopovijesnim studijama *Dijalog* se najčešće spominje kao Pseudo-Anselmov tekst ili se pripisuje sv. Anselmu od Canterburyja,²⁵ dok se u enciklopedijama te studijama o sv. Anselmu,²⁶ tekst najčešće ne spominje među

²² Među pasionskim tekstovima u hrvatskoj su književnosti sačuvani brojni *Gospini plačevi* i *Muke*: *Gospin plač* iz *Picičeve* ili *Rapske pjesmarice*, *Klimantovičev plač*, muka iz *Tkonskoga zbornika* iz prve četvrtine 16. stoljeća, *Muka Spasitelja našega* iz 1556. (HAZU IV a 47) i dr. MILČETIĆ 1911: 95-100; ŠTEFANIĆ 1970: 29-35.

²³ BATUŠIĆ 1978: 7; ŠTRKALJ-DESPOT 2009: 125.

²⁴ Pseudo-Anselmov *Dijalog* poznat je pod još nekoliko naslova: *Planctus Mariae et Anselmi de Passione Domini*; *Planctus sancti Anselmi*; *Lamentatio sancti Anselmi de Passione Domini*; *Colloquium cum Beata Virgine de Passione Christi*; *Passio Christi secundum Anselmum*, *Interrogatio sancti Anselmi*. Danas se u literaturi najčešće koristi naslov *Dijalog* koji je češći u tiskanim izdanjima, dok je naslov *Planctus* bio uobičajen u rukopisima. U naslovu često nailazimo na izraz *de passione*, a samo povremeno na izraze *liber*, *lamentatio*, *visio*, *revelatio*, *interrogatio*, *questiones*. *Dijalog* je tiskan s djelima sv. Anselma od Canterburyja, s djelima drugih autora te kao samostalno djelo. U velikom repertitoriju *Lateinische Dialoge 1200-1400* Cardelle de Hartmann donosi popis knjižnica i rukopisa u kojima se čuva *Dijalog*, te ističe u kojim se inkunabulama *Dijalog* tiskao s tekstovima sv. Anselma od Canterburyja (*Opuscula beati Anselmi archiepiscopi Cantuariensis oridinis Sancti Benedicti*, Basel, 1497, GW 2033). CARDELLE DE HARTMANN 2007: 369-377.

²⁵ FUENTES 1981: 10-20, 16-23; SEEGETS 1964; SCHADE 1854; BESTUL 1996; DE ROS 1949: 270-283.

²⁶ G. R. EVANS. 2000. Anselm of Canterbury. *Encyclopedia of the Middle Ages*, vol. I, Cambridge (UK): James Clarke & Co. Ltd., 68-69; L. HÖDL. 1999. A. v. Canterbury. *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 1, 680-687; C. VAGAGGINI. 1948. Anselmo d'Aosta. *Enciclopedia cattolica Città del Vaticano*, vol. 1, Firenze: G. C. Sansoni, 1406-1415; B. CALATI. 1962. Anselmo di Aosta. *BSS*, t. 2, col. 1-21. Ove studije ne navode *Dijalog* kao Anselmov tekst. Claudio Leonardi u svojoj velikoj studiji o sv. Anselmu od Canterburyja (*Profezia e mistica in Anselmo di Canterbury*) ne spominje *Dijalog* među njegovim djelima. LEONARDI 2004.

Anselmovim djelima, ili se njegovo autorstvo isključuje.²⁷ Tekst je dugo bio isključivan iz Anselmovih djela, a *Patrologia Latina* objavljuje ga samo kao *appendix spuriorum*, tj. kao dodatak djelima sv. Anselma. Pojedini istraživači *Marijina plača*, kao S. Sticca, *Dijalog* smatraju izvornim Anselmovim djelom.²⁸ Sv. Anselmo od Canterburyja bio je vrhunski teolog zreloga srednjovjekovlja, vrlo popularan pisac i plodan autor tekstova o Djevici Mariji, kao i autor koji je svoje tekstove često oblikovao kao dijaloge između učenika i učitelja.²⁹ U mnogim se tekstovima književnopovijesne, teološke i filozofske literature navodi da je sv. Anselmo ponajprije svojim traktatima (*Cur deus homo*, *Mater restitutionis omnium*)³⁰ i molitvama (*Orationes sive meditationes*)³¹ znatno utjecao na razvoj pasionskih tekstova i dijaloga. Upravo je zbog toga moguće da su mu nakon smrti pripisivana djela drugih pisaca, kao što je, vjerojatno, i djelo *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*.

T. Bestul, jedan od proučavatelja pasionskih tekstova, upozorava na tri latinska djela koja se često pogrešno pripisuju sv. Anselmu od Canterburyja (1033.-1109.), sv. Bernardu od Clairvauxa (1090.-1153.), i sv. Bonaventuri (1221.-1274.): »The three Latin treatises are known by various medieval titles, confusingly and mistakenly attributed to Bernard, Anselm, Augustine, or Bonaventure. The treatises are the *Planctus Beatae Mariae*, the *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini* and the *Meditatio de Passione Christi per septem diei horas*.«³²

Vrijeme nastanka *Dijaloga* pokušalo se odrediti prema pojedinim motivima. *Dijalog* je usko povezan s Pseudo-Bernardovim tekstom *Liber de Passione Christi* (*Planctus Beatae Mariae*).³³ A. Neff, oslanjajući se na sta-

²⁷ BAINVEL, J. 1923. Anselme de Cantorbéry. *Dictionnaire de théologie catholique contenant l'exposé des doctrines de la théologie catholique leurs preuves et leur histoire*, tom. 1, deuxième partie. Pariz: Librairie Letouzey et Ané, 1327-1360. J. Bainvel izričito piše kako *Dijalog* nije djelo sv. Anselma od Canterburyja.

²⁸ STICCA 1972: 43-60.

²⁹ KUŠAR 1996: 271.

³⁰ Riječ je o djelima koja govore o Kristovoj ljudskoj patnji i otkupljenju te o Mariji kao izvoru spasenja. STICCA 1972: 44; BESTUL 1996: 36.

³¹ U molitvi XX. sv. Anselmo poziva na suosjećanje s Kristom i njegovom majkom Marijom.

³² BESTUL 1996: 50-51.

³³ BARRÉ, H. 1952. Le »Planctus Mariae« attribué à Saint Bernard. *Revue d'ascétique et de mystique* 28: 243-266. Prema NEFF 1986: 105.

jališta R. Ligtenberga, govori da se u *Dijalogu* spominje motiv krune od trnja (*Hanc coronam habet rex Franciae*) u vlasništvu francuskog kralja Luja IX., koji je oko 1240. godine počeo graditi kapelu koja je bila namijenjena kruni od trnja.³⁴ Prema tom bi podatku tekst nastao najranije u 13. stoljeću. T. Bestul smatra da su najstariji rukopisi napisani u njemačkoj pokrajini Porajnje (Rheinland), i to na kraju 13. ili na početku 14. stoljeća, te da mnogi rukopisi datiraju najranije iz 14. stoljeća. Veza između *Dijaloga* i Pseudo-Bonaventurinih *Meditacija*, smatra A. Neff, vidljiva je u Marijinu opisu pripremanja za križ, kada Marija ističe da o tome ne postoji zapis u evanđelju.³⁵ E. Roy misli da su poglavlja o »Patnji« iz Pseudo-Bonaventurinih *Meditacija* preuzeta iz Pseudo-Anselmova *Dijaloga*, a F. Gillet³⁶ kako je *Dijalog* bio jedan od glavnih izvora Pseudo-Bonaventurinih *Meditacija*. E. Mâle³⁷ pak smatra da su *Meditacije* starije djelo i da su bile jedan od izvora Pseudo-Anselmova *Dijaloga*. Motiv zaogrtanja gologa Krista Marijinim velom mogao bi govoriti o kasnijem nastanku teksta i povezanosti s franjevačkim opisima takvih scena.³⁸

4. *DIALOGUS BEATAE MARIAE ET ANSELMII DE PASSIONE DOMINI*

Pseudo-Anselmov *Dijalog* prozni je dijalog koji sadrži elemente vizije. Sastavljen je od prologa i 16 poglavlja. *Dijalog* počinje prologom u kojemu se predstavlja Anselmova vizija: nakon brojnih ustrajnih molitava, Anselmu se javlja Djevica Marija koja mu radi njegove velike pobožnosti, odlučuje detaljno ispričati događaje Kristove muke, smrti i silaska u limbu, ali i vlastite osjećaje. Sudionici dijaloga, Marija i Anselmo, imaju posve određenu ulogu. Anselmo upravlja razgovorom na način da Djevicu Mariju s du-

³⁴ NEFF 1986: 106.

³⁵ Pozivajući se na R. Ligtenberga, A. Neff spominje još dva teksta sa sličnim opisom: Pseudo-Bedino djelo *De meditatione Passionis Christi per septem diei horas* i djelo *Arbor vitae crucifixae Jesu* kojemu je autor Ubertino da Casale (oko 1259.-1330.). NEFF 1986: 106.

³⁶ GILLET, F. 1912. *Histoire Artistique des ordres Mendicants*, Paris. Prema LIGTENBERG 1926: 231.

³⁷ MÂLE, E. 1908 en 1922. *L'Art religieux à la fin du Moyen Age en France*, Paris. Prema LIGTENBERG 1926: 231.

³⁸ Motiv skidanja odjeće i zaogrtanja sv. Franje Asiškoga javlja se u nekoliko tekstova: u Pseudo-Bonaventurinih *Meditacijama*, potom u djelu *Arbor vitae crucifixae Jesu* kojemu je autor Ubertino da Casale te u Pseudo-Bedininim *De meditatione Passionis Christi per septem diei horas*. NEFF 1986: 107.

bokim suosjećajem postavlja pitanja³⁹ koja se ne odnose samo na Kristovu patnju, nego i na Marijino ponašanje i proživljavanje sinove muke: molitve, plač, uzdisanja i nadanja (*plakaše li se tada ti o moê gospoe* 87^r; *esi li tada imela neko ufanie moê gospoe?* 89^r; *moê draga gospoe povei mi b(ê)še li tada ûre dosvršena žalostb tvoê* 97^r). Potaknuta takvim Anselmovim ispiti-vanjem, Marija u svoje relativno objektivno prepričavanje Muke unosi tu-žaljke i plač nad pogubljenim sinom: *niedan' poslušati ne more prez' prolitiê slz' ... veêe plakati ne mogu* 85^v; *a ê stahi plna žalostne bolesti ... povzbuena bêh žalostiû od srca* 88^v; *i tada počeh' vapiti i oimekati da za vsemi slzi va mne poman'kali behu* 97^v; *i počeh' si tužeçi k nemu priklanati da vsi počêše plakati* 99^v; *želeniem' želeh' kako mati* 89^r; *ufahi kako mati* 91^r. Marijini opisi nisu uvijek potvrđeni starozavjetnim proročanstvima i navodima iz evanđeljâ, nego se temelje i na njezinu prisustvovanju događajima Isusove pasije.⁴⁰ Njezino nazočenje signaliziraju Anselmovi upiti u kojima je nerijet-ko sama subjekt: *esi li tada ti bila sa sinom' tvoim' i sa učeniki o moê gospoe* 85^v; *kade si tada bila gospoe* 87^r; *ča si tada ti činila* 89^r). Marija tako postaje Kristov supatnik (BOYNTON 2004: 336), što je bitna promjena jer je do tada Marija bila pasivna i podređena. Anselmo želi doznati *kakovo e bilo mučenje sina nee* (84^v), ali i koliko je ona nazočila tim događajima te kako je proživljavala muke kojima je bio izvrnut njezin sin. Kao autoritativan narator koji objašnjava značenje pasije, Marija na važnost pojedinih detalja Muke upozorava imperativima kojima Anselma, ujedno i sve čitatelje/slušatelje potiče na empatiju: *sliši nine an'ksel'me ko e(st) veliko tužno* 87^r; *sliši nine an'kselme kako ti hoću reçi veliko e tužno* 94^v; *Razumei tu an'kselme ko e(st) veliko i tužno* 98^v.

Dobar dio Marijina opisa muke, to jest trećina ukupnoga teksta *Dijaloga*, oslanja se na kompilacije citata iz svih četiriju evanđelja (Iv 18/19, Lk 22/23, Mk 14/15, Mt 26/27), koji se prekidaju raznim komentarima i objašnjenjima. Najmanje je citata iz Markova evanđelja, a najviše iz Lukina u kojem je istaknuta Isusova patnja kao nedužna čovjeka.⁴¹ Događaji iz biblijskih poglavlja »Judina izdaja« i »Pashalna večera« ukratko se parafriziraju, a

³⁹ BESTUL 1996: 126-127.

⁴⁰ BESTUL 1996: 52-53.

⁴¹ HUNDERSMARCK 1989: 150. Šesto poglavlje *Dijaloga* gotovo se u potpunosti sastoji od citata iz *Evanđelja po Luki*.

nema navoda iz biblijskih poglavlja »Zavjera protiv Isusa« i »Pomazanje u Betaniji«. Događaji koji u evanđeoskim tekstovima nisu dovoljno opisani (Marijini majčinski osjećaji, slikovito i detaljno prikazivanje Kristove muke) nastoje se dodatno prikazati starozavjetnim citatima (Ps, Jr i Iz), apokrifnim detaljima o prekrasnom Josipu, Pilatu i Kristovu silasku nad limb (*Nikodemovo evanđelje*, *Apokrif o prekrasnom Josipu*), te motivima iz drugih tekstova, primjerice djela *Historia Scholastica* Petra Comestora (veličina Isusova križa i groba).⁴² Pojedini detalji Isusove muke, poput motiva pljuvanja po Isusu,⁴³ prvi se put tako pojačano opisuju upravo u *Dijalogu*. Opisi muke kojih nema u Bibliji opisuju Isusove osjećaje tijekom molitve, Magdalenine i Marijine osjećaje (3. poglavlje), Marijinu majčinsku bol za pogubljenim sinom (7. poglavlje), Isusovu zahvalnost Mariji na dobroti i ustrajnosti (9. poglavlje), Isusovo razapinjanje na križ (10. poglavlje), Kristov silazak u limb (15. poglavlje), tužaljke i vapaje Isusovih sljedbenika: Marije, Magdalene, Petra, Jakova i Ivana (16. poglavlje). Njihov je plač za Isusom kojega spuštaju u grob gradacijski oblikovan tako da svaka sljedeća osoba bolnije žaluje.

Dialogus, PL, t. 159

Joannes evangelista cecidit super pectus Jesu,
plorans et dicens

Petrus amarissime flere coepit

Maria Magdalena plus omnibus flere coepit

Jacobus cum multis lacrymis hoc dicebat

Et adeo miserabiliter egi quod omnes flevērunt

Dijalog, ČŽg, 98^v-99^v

ivan' e(van)j(e)l(i)stъ takoe pade na nega
prsi plače se i govore

petarъ počē gorko plakati da se ga b(ě)še
odvrgalъ

mariē magdalena veče vseh' počē se
plakati

ěkovъ govoraše s velikimi slzami

Počeh' si tužeči k nemu priklanati da vsi
počeše plakati

Starozavjetni i apokrifni motivi zaokružuju *Dijalog*. Povezivanje novozavjetnih događaja sa starozavjetnim i apokrifnim motivima očituje se već u prvom opisu: Judina izdaja i prodaja Isusa za 30 srebrnjaka povezuje se s *Apokrifom o prekrasnom Josipu* koga su braća prodala u ropstvo. Oslobođenje Josipa iz Arimateje koje se spominje na samom kraju *Dijaloga*, alegorija je Isusova uskrsnuća od mrtvih nakon tri dana od polaganja u grob.

⁴² BESTUL 1996: 31.

⁴³ WARNING; BROWN 1979: 280.

Umetanjem starozavjetnih citata potvrđuju se ranija proročanstava: Ps 21,18 koji se javlja kao ispunjenje proročanstva Pasije,⁴⁴ čitao se u liturgiji Velikoga tjedna te je zauzimao važno mjesto u većini pasionskih tekstova kasnoga srednjega vijeka; navodima iz Iz 1,6 isticale su se Isusove rane, dok se citatima iz psalama opisivalo Isusovo pribijanje na križ. Na apokrifne se tekstove najviše oslanjaju 9. i 15. poglavlje (Kristov silazak u limb) *Dijaloga* koji ne sadrže biblijske citate, dok se u 10. poglavlju *Dijaloga*, koje iscrpno govori o Isusovu pribijanju na križ, čak izričito navodi da taj sadržaj nije zapisan u evanđeljima (*Kako ti hoću reći veliko e tužno i niedan' e(van)j(e)l(i)stb ne piše* 94^v). U posljednjem opisu, koji se odnosi na razdoblje poslije Isusove smrti, nailazimo na motive iz apokrifa poznatoga pod nazivom *Kako bi prineseno lice Isuhrstvo v Rim i kako pogibe Ana i Kajapa i Pilat*, za koji J. Hamm smatra da je dio *Nikodemova evanđelja*.⁴⁵ S tim nas apokrifom povezuje isticanje povijesnoga konteksta: u 16. se poglavlju *Dijaloga* spominje da je rimski car Tit Flavije Vespazijan, zbog židovske pobune, 70. godine poslije Krista razorio Jeruzalem (*I tada po četrdeseti h letih' pridosta rimska kneza titb i · ves'pasiên' i raz'sipasta er(u)s(oli)mь* 100).

5. HRVATSKI PRIJEVOD PSEUDO-ANSELMOVA DIJALOGA

Hrvatski prijevod *Dijaloga* uspoređivala sam s trima latinskim tekstovima: tekstom *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*⁴⁶ koji objavljuje *Patrologia Latina*, djelom poznatim pod nazivom *Sermo beati Anselmi ad Beatam Virginem Mariam*⁴⁷ i tekstom *De Passione Domini* iz 1491. godine, te sa češkom stihovanom verzijom *Marijina plača* iz *Svatovítskoga zbornika* »Tuto sy poczyna Anselmus, gysto tazal matky bozye, kterak buoh vmuczen«. ⁴⁸ U tekstu *Sermo beati Anselmi ad Beatam Virginem Mariam* nema pojedinih opisa koji postoje u latinskoj i hrvatskoj verziji *Dijaloga* (iz 3. poglavlja *Dijaloga* neki su retci izbačeni, 7. poglavlje je kraće, posve nedostaje 15. poglavlje *Dijaloga* u kojem se govori o Kristovu silasku nad limb, a 16. je poglavlje okrnjeno). Stoga smatram da

⁴⁴ BESTUL 1996: 27-28; MARROW 1977: 170.

⁴⁵ HAMM 1987: 20-21.

⁴⁶ Anselmus Cantuariensis, *PL*, t. 159, 271-290.

⁴⁷ *Svatovítský rukopis* 1886: 358-369.

⁴⁸ *Svatovítský rukopis* 1886: 159-191.

hrvatski tekst nije prijevod *Serma*. Tekst *De Passione Domini* iz latinske inkunabule koja se čuva u Zagrebu sličan je tekstu *Sermo beati Anselmi*: nedostaje 15. poglavlje, a 16. je poglavlje također okrnjeno. Jedino je u ovome citatu hrvatski prijevod sličniji latinskim tekstovima *Sermo beati Anselmi* i *De Passione Domini*, iako je naš prijevod emotivniji.

Dialogus, PL, t. 159

Honesta mulier, mater ipsius juvenis, moritur prae dolore

Sermo beati Anselmi, 26^b

Pulcherrimam dominam perdemus, matrem iuuenis, qui occisus est, que tantum dolorem ostendit, quod ei non conquatimur

Dijalog, CZg, 98^r-98^v

prelipu gospođu hoćemo zgubiti materъ toga љnaka ki e ub'en' ka toliku bolezan' ukazue da i mi e toliko žaluemo i nega kako da bi vsih' nasъ sin' bilъ

Na pojedinim se mjestima, mada rijetko, hrvatski prijevod podudara sa češkim stihovanim tekstom: u 1. poglavlju pojavljuje se glagol *prositi* (češ. *prosyesse* 46^a i hrv. *prose* 84^v) kojeg nema u latinskim izdanjima; na nekim mjestima u hrvatskom i češkom tekstu slijedi dulje objašnjenje (lat. *ismaelitici*, češ. *z yzmahelyczske su byly* 46^b, hrv. *ti su pinezi bili izmailitski* 85^r). Kako je ipak riječ o prijevodu djela, pojedina dulja objašnjenja mogu se pripisati i prevoditeljskoj stilizaciji teksta. Nekoliko talijanizama (*veras*, *kamara*, *ponestrami*) upućuje na to da je prevoditelju bila dostupna i neka nama nepoznata talijanska verzija *Dijaloga*.

Usporedbom sam zaključila da je hrvatski prijevod najbliži latinskom tekstu *Dijaloga* izdanom u *Patrologia latina*, uz najčešća odstupanja u stilizaciji teksta: parafraziranju, proširenju i dodavanju pojedinih dijelova. Hrvatskome tekstu samo nedostaje dio završetka *Dijaloga*: latinski tekst završava citatom iz Ps 115,12-13, a hrvatski prijevod rečenicom *tako oni j̃ (= 30) židovъ za edan' srebrnikъ prodaêhu*. Završna rečenica navod je iz apokrifa *Kako bi prineseno lice Isuhrstvo v Rim* koji se u *Žgombićevu zborniku* (f. 75-79), nalazi kao samostalan tekst, i to samo desetak listova ispred prijevoda *Dijaloga* (f. 84^v-100).

Dialogus, PL, t. 159

Hierusalem destruentes, et Joseph vivum in muro invenerunt. Et sicut Judaei Christum pro triginta denariis emerunt, ita triginta Judaeos pro uno denario vendiderunt.

*Kako bi prineseno lice
Isuhrstvo v Rim, CŽg, 79^r*

A vojska Jerusolim skončavša tere gdo bi koli hotil bil kupiti onih Židov prodavahu ih za jedan pinez 30, kako oni bihu Gospodina kupili.⁴⁹

Dijalog, CŽg, 100

i raz'sipasta er(u)s(oli)mъ i osipa živa naidoše v zidu · I kako za ·j· (= 30) srebrniki bo g(ospodin)a kupili bēhu židove tako oni ·j· (= 30) židovъ za edan' srebrnikъ prodaēhu

Dijelovi teksta koji su dodani na početku hrvatskoga teksta, a koje nisam našla u latinskom i češkom tekstu, upućuju da je naš prevoditelj ili pred sobom imao neki drugi latinski izvor ili je sam proširivao hrvatski tekst.

Dialogus, PL, t. 159

Sanctus Anselmus longo tempore cum jejunis, lacrymis et orationibus gloriosam Virginem exoravit ut ei revelaret qualiter ejus filius passus est. Tandem beata Virgo ei apparuit, et dixit

... contritionem, confessionem, vel satisfactionem...

Dijalog, CŽg

Sveti an'kselam' veliko i dlgo vrime sa slzami i s molitvami i postom' služāše b(la)ženoj devī(vi) marii i milostivo ū prose da bi mu povidala kakovo e bilo mučenje sina nee · i tada mu se ēvi b(la)ž(e)na dēva mariē i reče nemu ·Akselme skozi tvoū vernu službu i za tolike tvoe milostivo prošenie priš'la sam' povidati tebē mučenje moga dragoga sina · ter mu reče s(ve)ta mariē 85^r-84^v

... skrušeniem' i ispovediū i učinieniem' zadovole za svoi greh'.

skrušeniem' to se hoće reći od' srca greha svoga žalovati i žalovav' da ga ispove i da za n' b(og)u zadovoli učini i č(lovê)ku komu e pregrešilb 98^r

Za razliku od kasnijih Marijinih plačeva, u kojima svjedoci Isusove muke dobivaju vlastite uloge, u *Dijalogu* se njihovi glasovi uključuju u Marijine riječi oponašanjem upravnoga govora (*i reče iūda narodom' 86^v; pristupi k nim' moi sin' i reče · koga ićete 86^v; I reče mariē magdal(e)na o i(su)se slatki ... O slatki i(su)se ne otvrgu te se nigdarb 88^v*), ili se njihovi iskazi samo prepričavaju (*tada pilatb pita ako e ūre umrlb 98^v*). Razlike između hrvatskoga i latinskoga teksta *Dijaloga* postoje u didaskalijama, tj. u proznim oznakama o tome tko govori.⁵⁰ U *Dijalogu* je slijed uloga naznačen samo inicijalima ili imenima (A i M, ili Anselmus i Maria), dok u hrvatskom prijevodu pretežu

⁴⁹ *Kako bi prineseno lice Isuhrstovo v Rim i kako pogibe Ana i Kajapa i Pilat*. ŠTEFANIĆ 1969: 158.

⁵⁰ ŠTRKALJ-DESPOT 2009: 131.

sintagme *Ankselam' reče* i *Mariê reče*, koje su nekoliko puta proširene: *kada to sliša bl(a)ž(e)na mariê reče* 89^r, *tada marie reče* 91^r, *odgovori b(la)ž(e)na mariê i reče* 96^r. Mjestimično proširenje didaskalija, izmjena redosljeda riječi unutar biblijskih citata čime se bolje oponaša upravni govor, dodavanje riječi radi stvaranja dubljeg *compassia*, upućuje da je hrvatski prevoditelj htio pojačati dramski diskurs koji u *Dijalogu* supostoji s dominantnim pripovjednim diskursom.

Zajedničko obilježje većine stilizacijskih postupaka glagoljskoga teksta unošenje je veće emotivnosti u odnosu na latinski tekst *Dijaloga*. Pseudo-Anselmov *Dijalog*, za razliku od drugih pasionskih tekstova koje karakterizira Marijino emotivnije pripovijedanje (primjerice Pseudo-Bernardovo djelo *Liber de Passione Domini* u kojem se Marija prvi put opisuje kao žena puna majčinske boli za pogubljenim sinom),⁵¹ karakterizira Marijino pretežito racionalno pripovijedanje i relativno suzdržana osjećajnost. Dodani izrazi, posebice emotivno obojeni uzvici, u kojima Anselmo suosjeća s Marijinom žalosti i boli, hrvatski prijevod čine suptilnijim od latinskoga teksta *Dijaloga*. Pod utjecajem Pseudo-Bernardova djela u nekim se verzijama *Dijaloga* Marijina bol intenzivnije reflektira na sugovornika koji nastoji proživjeti njezinu patnju. S obzirom na to da se u hrvatskom prijevodu ocrta dublji *compassio*: Anselmo nastoji postići veću prisnost s Majkom Božjom te pokazati bliskost majke i sina u opisu Isusove patnje, možemo ustvrditi da je i jedna takva verzija *Dijaloga* bila predloškom hrvatskoga prijevoda toga djela.

Tekst je oblikovan prema srednjovjekovnim proznim stilskim postupcima s brojnim ponavljanjima, kraćenjima, izmjenama starijih i novijih morfoloških oblika i dr. Parafraziranje izraza pojavljuje se već u prvoj rečenici: *longo tempore* zamijenjeno je ekspresivnijim *veliko i dlgo vrime* 84^v. Ponavljanje izraza u funkciji je stvaranja etimoloških figura: *kruniti ga krunu ku se c(êsa)ri krune* 91^r (*ista corona Romani coronatur imperatores*); *želeniem' želeh'* 89^r (*desiderio sperabam*), i paralelizama: *kade se psi metahu i kade sê mrcine derahu* 94^v (*ubi canes et alia morticina projiciebantur*); *V d(u)se s(ve)te živeli i ki v d(u)se s(ve)te živeli b(u)dut' do kon'ca s(ve)ta* 97^r (*qui de spiritu sancto victuri sunt usque in finem saeculi*); *I kada pridoše na mesto kade ga hotehu propeti i propeše ga i ina dva razboinika ednoga o*

⁵¹ KOLUMBIĆ 1994: 147.

desnuû nega a drugoga o šuû nega propeše š' nim' 94^v (*At postquam venerunt in locum Calvariae, ibi eum crucifixierunt, et latrones cum eo, unum a dextris, et alium a sinistris*). U odgovorima se često ponavlja glagol iz pitanja, što nije slučaj u lat. tekstu *Dijaloga: kamo tada bê pelan' Pelan' bê k sudcu pilatu 89^v* (*Quo tunc ductus fuit? Ad judicem Pilatum*). Radi čuvanja uobičajena redosljeda riječi u glagoljskim tekstovima, prevoditelj katkad mijenja latinski redosljed: *sa slzami i s molitvami i postom' 84^v*⁵² prema lat. *cum jejuniis, lacrymis et orationibus*. Red riječi katkad se namjerno mijenja u ponavljanjima: *bê pelan' iz vrta osapaćim' dolom' ... i onem' dolom' bê pelan' 87^v*.

U nakani da stvori ekspresivniju emocionalnu obojenost teksta prevoditelj je nerijetko dodavao ili zamjenjivao uzvike. Latinski uzvik *heu* zamjenjuju uzvici *o* i *oime*,⁵³ koji se često nalaze i tamo gdje ih u latinskom teksta nema: *O an'kselme skoze to zlo osuenie 93^r* (*Hac prolata sententia*); *oime tre ča potom bê moe gospoe? (Dic mihi quid factum fuit post haec)*; *O an'ksel'me množastvo lûdi tečaše 93^v* (*Tota turba concurrebat*). Velik postotak dodanih dijelova u hrvatskom *Dijalogu* odnosi se na sintagme koje sadržavaju imenice u vokativima. Najčešća je sintagma *povei mi moê gospoe* koja dolazi na mjesto uzvika *o* u latinskom tekstu *Dijaloga (povei mi moê gospoe ča ufaše? 91^r* prema lat. *O dulcissima, quid tunc sperabas?*) te kojom se proširuju Anselmovi upiti Mariji (*kako ga propinahu povei mi moê gospoe 94^v* prema lat. *Quomodo fecerunt ei?*). Nešto su rjeđe dodane ove sintagme: *mati moê draga 94^v*; *o moi g(ospo)dine 99^r*, kao i poneke usklikne rečenice: *Govoreće oime koliko se to zlo učini ... A neke se plakahu nada mnu govoreće oime ta lipa gospoê od' žalosti ima umreti 93^v*.

Riječi iz latinskoga teksta katkad se radi pojačavanja Marijine majčinske patnje zamjenjuju metaforičkim oblicima: *sin moi isus/sin moi* nije samo prijevod izraza *filius mihi* nego i zamjena za izraze *Christus* ili *Iesus*. Primjerice, pri opisu Marijine boli uoči Isusove smrti na križu latinski se izraz *Jesus mortuus fuit in cruce* zamjenjuje sa *sin' moi umre na križê 88^v*, a *at illi injecerunt manus in Jesum s pohitiše rukami na moga sina is(us)a*

⁵² Izraz »post i molitva« javlja se kao lajt-motiv u tekstu *Ot pokaêniê grihov* (126^v-129^v) u glagoljskom *Grškovićevu zborniku*.

⁵³ *Oime* je jedan od uzvika jadikovanja. KOVAČEVIĆ 2008: 97. U talijanskim dijaloškim pasionskim pjesmama često se pojavljuje uzvik *oime*. KOLUMBIĆ 1964: 293.

86^v. Umjesto sintagme *sanguis ejus* hrvatski se prevoditelj odlučio za emotivno obojen izraz *krviû sina moga dragoga* 99^v. Treći je primjer svojevrsni lajt-motiv *Dijaloga*: *meč' bolezniwi proide srce i dušu moû*, inače navod iz Šimunova proroštva (Lk 2,35). U latinskim se tekstovima većinom pojavljuje izraz *gladius Simeonis*, osim na kraju 2. poglavlja gdje se jedini put spominje *doloris gladius*. U hrvatskome se prijevodu *gladius Simeonis* baš prema tom prvom obliku često pojavljuje kao *meč' bolezniwi* (*meč' bolezniwi ki reče Semion* 87^r, 93^r, 95^r, 96^r, 97^v). Supatništvo s Marijinom i Kristovom boli u hrvatskom se prijevodu dodatno ističe ponavljanjem glagola *povidati* koji zamjenjuje nekoliko latinskih glagola: *revelo*, *explico*, *dico*. Prema najčešće korištenom uzviku *oime*, napravljen je glagol *oimekati* koji zamjenjuje glagole *vapiti* i *ridati*. Parafraziranjem se nerijetko povećava ekspresivnost glagola *vapiti*, *ridati*, *plakati*: *veliko tužno počeh' vapiti govoreći* 99^v (*lacrymas rogavi*); *klecaûći vapiti i plakati* 99^v (*fleverunt*); *plačući bi se i vapiûći i govoreći* 88^r (*plorans et clamans*); *oimekaûći i plačući i visokim' glasom' vapiûći i govoreći* 89^r (*dicens lacrymando*). Uporabom izraza »imati + infinitiv«⁵⁴ oponaša se živ govorni element: *imeše izbaviti* (87^r), *imeli pomilovati* (89^v), *osuen' imeše biti* (90^v), a izrazom »zamjenice on/ona + imenica« najavljuje i ističe imenica koja slijedi:⁵⁵ *on pinez* 85^r, *ono mesto* 93^r, *on' križ* 93^r.

U *Dijalogu* je nekoliko kajkavizama (*pokaš'tigav'* 91^v, *špotati* 88^r),⁵⁶ latinizama (*naturalski* 91^r, *lilia* 87^r, *almen'ti* 97^r, *lim'b* 98^r) i talijanizama (*skužat'* 88^v, *kamara* 92^v, *spuža* 96^v, *oime* 88^v, *veras* 96^r). U većini primjera riječ je o ekavskoj (*vernu* 84^v, *telo* 94^v, *devičaski* 86^r, *celuû* 86^v, *bežaše* 87^r, *deleh'* 87^v, *razdeliše* 95^v, *svet* 90^r, *vredan'* 89^v, *sagreših'* 90^v, *želeh'* 89^r, *belu* 91^r, *mesta* 99^r), a rjeđe ikavskoj refleksiji jata (*vrime* 99^r, *pinez'* 85^r). Na mjestima gdje se nekada nalazio poluglas bilježi se apostrof, a manje štapić. Apostrof se uvijek nalazi u sredini riječi te je na kraju riječi češći od štapića. Rotacizam je dosljedno proveden (*nere* 86^r, *tere* 93^v, *ûre* 96^v, *nigdore* 95^r, *niš'tar* 90^v). Oblik imena Baraba (*Varava*, 91^v) najvjerojatnije je ostatak vitacizma, jer je to jedini takav primjer u cijelome tekstu. Nema skupine *žd*:

⁵⁴ HERCIGONJA 1983: 417.

⁵⁵ HERCIGONJA 1983: 415.

⁵⁶ Za ove kajkavizme ne možemo točno utvrditi jesu li isključivo kajkavizmi, te ih se obično smatra i čakavizmima i kajkavizmima. DAMJANOVIĆ 2008: 236-238.

roen' 86^r, osuenie 90^v, vei 99^v, a *đerv* se pojavljuje samo nekoliko puta: *fisti* 85^v, *anġ(e)lb* 86^r i *e(van)j(e)list* 87^r.⁵⁷

Pojedini arhaizmi i stariji morfološki oblici pojavljuju se ponajprije u funkciji stilizacije teksta (i to nešto češće u biblijskim citatima), svojevrsnoga pokazatelja višega stila kojima se u glagoljskim neliturgijskim zbornicima nastojala razbiti jednoličnost naracije te iskazati povezanost s liturgijskom tradicijom.⁵⁸ Najčešći je postupak izmjena vokaliziranih i nevokaliziranih oblika, primjerice kod prijedloga: *v/v'/va; od/od'* i *ot/ot'* (*od učeniê nega i ot učenikъ nega* 87^v);⁵⁹ *s/sa/š.*; duljega i kontrahiranoga oblika infinitiva: *pobolšati ni sramovat'* 85^v; starijih i novijih oblika kod priloških oznaka:⁶⁰ *tagda (tagd)* se u *Dijalogu* pojavljuje samo 6 puta, a noviji oblik *tada* čak 59 puta. Katkad se uz redovito novije prezentske nastavke drugoga lica jednine -*š/š'/šb*, pojavljuje stariji nastavak -*ši*, i to u biblijskim citatima (*odgovaraeši* 87^v, *otvržeši* 88^r). Izmjenjuje se nekoliko oblika dativa osobne zamjenice prvog lica, dok je u jednom od tih oblika zabilježena izrazita vokalizacija: 10 puta *mne*, nekoliko puta vokalizirano *mane* 92^v, *manê* 96^v. U genitivu i dativu prvog lica jednine posvojne zamjenice izmjenjuju se kontrahirani i nekontrahirani oblici: *tvoego* 85^r, *tvoga* 96^r, *moemu* 97^v, *momu* 93^r. Sinonimski parovi mogu se pojaviti u istom citatu koji se dva put ponavlja: *sliši deċi i vii* (95^r), *sliši h'ċi i vii* (96^r) prema *Audi filia, et vide* (Ps 44, 11), kao što su i pojedine riječi zapisane u starijem i novijem obliku: lat. *corona*⁶¹ prevedena je kao *venac'*: *vitezi Pilatovi splet'se trnov' venac'* (92^r) i kao kruna: *I položi Irud' krunu na glavu nega* (91^r).

6. ZAKLJUČAK

Hrvatski prijevod Pseudo-Anselmova latinskoga djela *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini* jedini je poznati prijevod toga

⁵⁷ DAMJANOVIĆ 2008: 57.

⁵⁸ HERCIGONJA 1983: 402; DAMJANOVIĆ 2008: 117. Prema E. Hercigonja, *Jezik glagoljaške neliturgijske književnosti 15. stoljeća i Petrisov zbornik*, doktorski rad, Zagreb, 1970.

⁵⁹ HERCIGONJA 1983: 400; DAMJANOVIĆ 2008: 67.

⁶⁰ DAMJANOVIĆ 2008: 67. Prilog *tada* najčešće se javlja u tri inačice: *tgda, togda* i *tagda*. U ovome su tekstu vokalizirana inačica *tagda*, jedan oblik *tagd* i noviji oblik *tada*.

⁶¹ Anica Nazor govori da se riječ *vijenac* puno češće javlja u istočnim tekstovima, a *kruna* ili *koruna* u zapadnim. NAZOR 1963: 68-86.

djela u hrvatskoj književnosti, nastao u okviru glagoljske baštine. Pseudo-Anselmov *Dijalog* u mnogim se europskim književnostima javljao u različitim oblicima (prozni tekstovi, dijaloške poeme, lirsko-narativne pjesme, dramatizirani žanrovi), a s Pseudo-Bernardovim tekstom *Liber de Passione Domini* (*Planctus Mariae*) i Pseudo-Bonaventurinim *Meditacijama* najviše je utjecao na razvoj *Marijina plača* i pasionskih dijaloških poema u zapadnoeuropskoj književnosti. Usporedbom glagoljskoga teksta s latinskim tekstom koji je objavila *Patrologia latina* (PL) te s dvije latinske i jednom češkom verzijom djela, zaključila sam da je hrvatski prijevod najvjerojatnije nastao prema nekom latinskom predlošku. Izuzmemo li pojedine parafrazirane izraze, koji su najvjerojatnije plod stilizacije glagoljskoga prevoditelja, s velikom vjerojatnošću možemo utvrditi da je predložak kojim se služio glagoljaš bila vrlo vjerna i potpuna verzija *Dijaloga*. Hrvatski se prijevod od *Dijaloga* razlikuje u onim dijelovima teksta u kojima se umekšava sudržano Marijino pripovijedanje o Isusovoj muc, što je jedno od obilježja latinskoga teksta *Dijaloga*. Naime, u drugim pasionskim tekstovima, od Pseudo-Bernardova djela *Liber de Passione Domini* nadalje, Marijina je bol za sinom Isusom veća. Glagoljaški je prevoditelj stilski oblikovao tekst ponavljanjem, dodavanjem uzvika, izmjenom dvojnih leksičkih i morfoloških oblika. Latinski tekst *Dijaloga* većinom karakterizira pripovjedni diskurs: Marija u dugim narativnim opisima govori o Isusovoj muc, smrti, silasku u limb i polaganju u grob. U namjeri da vjerno prenese događaje Muke Marija često poseže za biblijskim citatima te u svoj govor unosi riječi ostalih osoba koje su prisustvovala Kristovoj pasiji. Proširenje didaskalija, koje su ipak vrlo skromne, kao i promjena redoslijeda riječi, govori o nakani hrvatskoga prevoditelja da pojača dramski diskurs teksta. Hrvatski prijevod obimnijim unošenjem uzvika koji potiču empatiju, ublažavanjem Marijina pripovijedanja koje pod utjecajem Anselmovih istančanih upita postaje emotivnije, Marijinim poticanjem Anselma na *compassio*, pokazuje korak prema dramatizaciji proznog dijaloga. Latinska inkunabula iz 1491. godine u kojoj se nalazi latinski tekst *Dijaloga* i hrvatskoglagoljski prijevod *Dijaloga* govore da je to djelo bilo ne samo poznato, nego i prevođeno u hrvatskoj sredini. Jedini prijevod *Dijaloga* sačuvan je u *Žgombićevu zborniku* iz 16. stoljeća, što ne odbacuje mogućnost da je tekst mogao nastati i prije i to kao prije-pis nama nepoznatoga starijega prijevoda *Dijaloga*. Iako se zasad ne može reći koliko je Pseudo-Anselmov tekst utjecao na razvoj *Marijina plača* u

hrvatskoj književnosti, koji se prvi put javlja 1471. godine u *Picićevoj* ili *Rapskoj pjesmarici*, bitno je što je u jednom hrvatskom zborniku sačuvan gotovo potpun i dosljedan hrvatski prijevod toga vrlo popularnoga latinskoga djela.

7. TEKST

Tekst sam pripremila prema fotokopijama izvornika koje se čuvaju u knjižnici Staroslavenskoga instituta (*Žgombičev zbornik*, F51). Za slovo **Ѣ** uzeto je **Ѣ**, za **Ѥ** **Ѥ**, za **Ѧ** **Ѧ**, za **Ѩ** **Ѩ**, za znak poluglasa **ь** i za apostrof **'**. Kraćene riječi razriješene su u okruglim zagradama, a pisarske pogreške u šiljastim zagradama **< >**. Velika slova i interpunkcijski znakovi ostavljeni su kao u glagoljskom tekstu. Početak folija naveden je unutar teksta podebljanim slovima. Podjelu teksta na poglavlja radila sam prema latinskom tekstu *Dijaloga* (*Patrologia latina*, t. 159, 271-290). Poglavlja su označena rimskim brojkama.

Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini, CŽg, 84^v-100

84^v Ovo e(st) kako e(st) pitalь s(ve)ti akselam' devi marie od muki is(u)-h(rstov)i ku e prielь za nasь

Sveti an'kselam' veliko i dlgo vrime sa slzami i s molitvami i postom' služaše b(la)ženoi devi<vi> marii i milostivo ū prose da bi mu povidala kakovo e bilo mučenje sina nee · i tada mu se êvi b(la)ž(e)na d(ê)va mariê i reče nemu · Akselme skozi tvoû vernu službu i za tolike tvoe milostivo **85^r** prošenie priš'la sam' povidati tebê mučenje moga dragoga sina · ter mu reče s(ve)ta mariê · O an'sel'me toliko i takovo e(st) bilo mučenje dragoga moga sina da niedan' poslušati ne more prez' prolitiê slz' da skoze to da sam' toliko proslavljena veće plakati ne mogu i mučenje sina moga · po redu ti hoću povidati · tada b(la)ž(e)ni an'kselam' poče od bl(a)ž(e)nie devi marie pitati a b(la)ž(e)na deva mariê po red mu poča praviti ·

I.

I naiprvo pita b(la)ž(e)ni An'kselam' i reče · O moê gospoe povei mi kakovo e naiprvo bilo mučenje sina tvoego · odgovori b(la)ž(e)na deva mariê i reče mu kada sin' moi sa učeniki svoimi od' večerê vsta tada iûda skariotski ka knezem' ereiskim' ide i sina moga proda za ·Ѣ· (=30) srebrnikь b(og)a i

meš'tra svoga · Anselam' reče kakovi su bili oni pinezi o moê gospoe · I reče mariê · ti su pinezi bili iz'mailit'ski za ke e bilъ i pravad'ni osip' od' bratie v eûpat' prodan' prvo sega ·u· (= 400) letъ · I otočaskim' ostavljeniem' bili su doš'li ti pinezi ka onem' židovom' ki su sina moga kupili · I vsaki on pinez' biše dobit' **85**^v ožuru desetnu A iûda biše toliko lakom' na srebro da kada pinezi vide tudie proda sina moga a meš'tra svoga · A sin moi mnogokrat' ga spamečevaše govore · o iûdo ti me hočeš' prodati a on se ne hote tim' pobolšati ni sramovat' Anselam' reče · esi li tada ti bila sa sinom' tvoim' i sa učeniki o moê gospoe · mariê reče nisam' · da vei to anakse'lme da kada sin' moi večeralъ beše sa učeniki svoimi i nogi nim' umil' beše i telo svoje i krv' svoû nim' jisti i piti dalъ bēše i sladko nim' prodikovalъ b(ê)še · A iûda k arhierêom' šalъ bēše · a sin' moi z gore maslin'ske sa učeniki · svoimi pride v' er(u)s(oli)m' vrati ka su poli kupel' silomesku kade biše vrt' v ki vnide sa učeniki · I ostavi tu učeniki speče i ide na goru maslin'sku koliko bi kameč'cem' z ruki vrgalъ od' učenik' · I pokleknuv' na kolena pomoli se ka ocu govoreč' · usliši me g(ospod)i êko blaga e(st) milostъ tvoê po množastvu milosti tvoee prizri na me · ne otvрати lica tvoego od' otroka tvoego zač' skrbim' skoro usliši me · van'mi d(u)ši moei i **86**^r iz'bavi û vrag' moi h' radi izbavi me g(ospo)di b(ož)e moi i izmi me · Anselam' reče zač' se molaše o moê gospoe · mariê reče skoze troû stvarъ · Prvo da e prekrasno shranen' bilъ naime da e sin' devičaski i od' plemene c(êsa)rskoga roen' zač' plemeniti veče bolezan' čuû kada poraženi bivaû nere opči lûdi · drugo ta re v tuliku tugu vpade da ga po vsem' tele krvav' pot' pobi skoze to da vse mučenje svoje pree vedeše · to e(st) kako imeše biti poplûvan' i biči tepen' i psovan' i sramočen' i kako ima biti čavli prigvožen' i na križi rastegnut' · vêdêše bo da kako da bi tatъ bil' tako umoren' imêše biti i vse pree vêdêše (ê)k(o) B(og)ъ i č(lovê)къ · treto e(st) da vêdeše da ga židove ne hotehu pomilovati · I kada se pomoli ka ocu govoreč' · O(t)če moi, ako more biti mimo nesi čašu siû ot mene vistinu ne b(u)di moê vola na tvoê o(t)če · tada mu se anj(e)lъ êvi s nebesъ ukreplaûci ga i govore · tvrdostanan' b(u)di g(ospo)dine sada hočeš' rod č(lovêč)ski izbaviti

II.

Potom' se sin' moi vrati ka učenikom' i naide nih' spečih' · tada nim' reče toliko **86**^v edan' časъ ne mogoste pobdeti sa mnoû i oêe reče · Se približue se ta ki me predae · i se iûda približi se s mnogim' narodom' · I reče iûda

narodom' dva sta si podobna, êkovъ i ta isti i(su)sъ · zato daû vam' zlamenie koga · ê · celuû ta e(st) · i êmite ga · I kada pride iûda s narodi pristupi k nim' moi sin' i reče · Koga îcete · I odgovoriše vsi i(su)sa nazaranina · tada im' reče moi sin' i(su)sъ ê sam' ta i(su)sъ A oni padoše nic' na z(e)mlû · I kada vaspêt' vstaše · tada im' paki reče moi sin' i(su)sъ koga îcete · A oni srdito odgovoriše govoreče · I(su)sa nazaranina · I paki im' reče moi sin' i(su)sъ ê sam' ta i(su)sъ Ako mene îcete nekaite učenikъ v miru poite da se pismo vzbude ko govori o mne ne pogublû od nih' niednogo · I pristupiv' iûda i celova ga · I reče sin' moi · O iûdo, celovom' li sina č(lovêč)skoga predaeš' · A tada oni pohitiše rukami na moga sina i(su)sa i eše ga · A petarъ izvlekъ nožъ udari raba arhiereova komu biše ime meleh' i ureza emu uho desnôe · I tada on'de učini mirakulъ sin' moi i(su)sъ vzlûbleni tere isceli uho rabu arhiereovu · I 87^r reče petru · Petre vložî nožъ v nožnicu vsaki ki nožem' udara od' noža pogiba · Ali mniš' da ne mogu uprositi oca moga ako bim' hotelъ da bi mi veče nere ·bî· (= 12) liliu · anĵlъ priklonilъ · I tude vsi učenicî ostaval'se ga i bežaše · An'kselam' reče · Povei mi moê gospoe esi li tada bila š' nim' ti · mariê reče nisam' An'kselam' reče zač' gospoe · mariê reče noč' biše i ne bêše dobro da bi neka mlada bila vane našasta Ankselam' reče kade si tada bila gospoe · mariê reče · bila sam' tada v domu sestri moe materê ivana e(van)ĵ(e)lista Ankselamъ reče · ko si tada vêdela ali gdo ti e povêdely ča se e zgaêlo sinu tvoemu, povei mi, moê gospoe · Mariê reče sliši nine an'ksel'me ko e(st) veliko · tužno · Pridoše begavice učenici sa slzami tekuče ka mne vapiûče i govoreče · O gospoe vzlûbleni sin' tvoi g(ospo)din' i meštar' naš' êtъ e(st) i ne vêmo kamo ga pelaû ûre e i svezan' i ne vemo ako e ûre uben' ali ča e od nega učineno · Ankselam' reče plakaše li se tada ti o moê gospoe · mariê reče · Isto e(st) da vêdehi da rod' č(lovêč)ski imeše izbaviti · 87^v da skozê onu mil(o)stъ ku ima mati boleznivi meč' od koga prav(a)dni semion' prorekalъ b(ê)še proide d(u)šu moû ·

III.

Ankselam' reče · kamo tada bê pelan · mariê reče bê pelan' iz vrta osapačim' dolom' v ki ima priti v dan' sudni suditi živim' i mrtvim' i vzdati hoče vsakomu po deleh' nega · I onem' dolom' bê pelan' vrati ka se zovu zlata vrata · v polaču pisac' i arhierei i parisei ka e pri templi g(ospo)dni · I pita ga an'na od učenîe nega i ot učenikъ nega · A tada on' odgovori i reče ê sam' odkrveno svetu govorilъ ê sam' vsagda učilъ v san'miçi i v crekvê kade se vsi iûdei shode i otai niš'tarъ nisam' govorilъ · ča me pitaš' pitai onih' ki

su slišali ča sam' govorilь oni vêde ča sam' rekalь · tada tu pristupivъ edan od slugъ i udri ga po licu nemilostivo i osupnevъ reče · tako li odgovaraeši arhireû · A sin moi kako agnac' krotakъ odgovori mu i reče · Ako sam' zlo rekalь svedoči o zle ako li sam' dobro rekalь da zač me tada bieš' · tada mu zavezaše oči nega presvetle ·k· (= 40) da bi tai bilь ko ne biva niednomu prvo nere b(u)de osuen' **88^r** i špotahu mu se vsu onu noč' slastiû plûûci na nega presvele lice i biêhu ga po licu i govorahu · Pror(e)ci nam' h(rst)e gdo te udari · A ivan' b(u)d(u)či vnure v dvore zač' znan b(ê)še arhiereû i vpela ivan' petra · I videv'ši petra edina rabina i reče emu · ti si učenikъ toga č(lovê)ka · A petarъ priseže da ga ne zna ni ga e nigdarъ videlъ · I tudie p(et)eh' vspe · I pozre sin' moi na petra premilostivo i vspomenu se petarъ na onu rič' ku mu b(ê)še rekalь sin' moi isusъ · Prvo nere peteh' zapoe trikrat' otvr'žeši se mene · I šad' van' petarъ i plaka se gorko · Akselam' reče o moê gospoe kade si ti tada bila kada se to zgaêše · mariê reče · tude kako se ča učinaše učenici mi povedahu · I kada mi to povêdaše vstrepetase va mne vse kosti moe · I vstav'ši tekoh' tamo s mariû magdalenu i slišah' veliku hrup'nu v domu an'ne · i hoteh' vnutarъ vlesti i ne pustiše me · da stahi vani plačući se i vapiûci i govoreći · Oimê slatki sinu moi · svetlost' očiû moeû · kto dast' mne glave moei vodu čistu i očima moima istočnikъ slzni da plaču dan' **88^v** ub'eni sina moga A mariê magdalena ob'haêše sudu i tudu iz'gledaûci gledaše ponestrami · ka slišav'ši otvrženie petrovo smete se vsa utroba ee za ostavlenie edinoga sina moga da sega knez' ap(usto)lski petarъ odvrgalь bêše · I reče mariê magdal(e)na · O i(su)se slatki kakov' si konac' hoč' priêti ali ča si hoče od' tebe biti kada te se ne znaûč' čini ta ki e knez' vseh' ap(usto)lь tvoih' · o slatki i(su)se ne otvrgu te se nigdarъ · A ê stahi plna žalostne bolezni slišeçi vse š'pote i prete ke sinu moemu činahu petra otmetaûca se · i vse ča vsu noč' b(ê)še on'de · I kada sega petarъ tretič' odvrgalь bêše · i sin' moi pozrel' ga b(ê)še · Izleze petarъ van' i naide naû stoeçeû · vane i povzbuena bêh žalostiû od srca i rekoh' · petre ča se čini od sina moga petre gde e i(su)sъ ki vapiûč' i êvkaûč' s plačem' mi odgovori reki · Oime moê gospoe prez' milosti ga muče i biû i ubiêû do smrti · I tekъ petarъ skri se za strah' v kamenu ki se dê galikan't' · i ne ukaza se dokle sin' moi umre na križê · An'kselam' reče · Povei mi **89^r** moê gospoe ča si tada ti činila kada to sliša · bl(a)ž(e)na mariê reče meč' ki proroče semion' proide d(u)šu moû ·

IV.

An'kselam' reče oime tre ča potom bê moê gospoe · Mariê reče Potom' kada bê za ûtra ispelaše ga iz dvora an'ne i pelaše ga ka kaêpe arhiereû · I on'de ga videh' zač' ga ne bihi videla pokle biše bilъ êтъ · I pritekši kako iz uze pučena · i potamnelo videh' ono želetelno lice sina moga · slinami židov'skimi poskruneno i vlasi · raz'skubeni · I oimekaûči i plačuči i visokim' glasom' vapiûči i govoreči: · Oime slatki sinu moi koliko te nevolna sada viû ka sam te mnogo krat' radovala vesela te gledaûči · Oime sinu moi dragi svetlost' očiû moeû · i hotehi ga ob'eti i ne bih' dopučena da židove me rivahu sêmo i tamo · i nemilostivo bêh' otagnana · bl(a)ž(e)ni an'kselam' reče · esi li tada imela neko ufanie moê gospoe · mariê reče · pače želeniem' želeh' kako mati · vedeh' bo da toliko bêše razuman' i ugodan' i umeč' i ufahi da se hoê skužat' ako bi bilъ na sud' pripelan' · A tada on' staše kako agnac' krotakъ i nepakostan' **89**^v i ne otvaraše ust' svojih' · I b(ê)še tako drago manan' da ufahi da bi mi ga imeli pomilovati · I malo vrime pobiv'si i postav'si od židov' poplûvan' bê da kako gubav' bê videti · I naidoše mnoga lažna svedočastva suprotiv' nemu govoreče · da bêše v zakone prêvratnikъ i v lûdeh' razvratnikъ tada dva lažna svedoka pristupista govoreči · ta reče razvaliti crikav' b(o)žiû · i po trih' dneih' paki sazdati û · A kaêpa reče · Reci nam' ako si ti h(rst)ъ · A i(su)s mu od'govori i reče · Ako bih' vam' rekal' ne verujete mi ni mi pustite reči · Am(e)n' govoru vam' od' sele uzrite s(i)na č(lovêč)skago sedeča o desnuû sili b(o)žie i prihodeča na oblacêh' nebeskih · tada arhierei kaêpa razdre sviti svoe i reče ča veče potrebuemo svedočastva na nega · slišite psost' od nega ča se vam' mni · A tada vsi vzvapiše govoreče · vreden' e(st) semrti · I za toliko veliko osuenie · meč' ki reče semion' provide srce i d(u)šu moû

V.

Ankselam reče kamo tada bê pelan' povêi mi o moê gospoe · mariê reče Pelan' bê · k sudcu pilatu Ankselam' reče · esi li tada **90**^r ufala on'di nêč' povei mi moê gospoe · mariê reče mnogo ufahi kada narodi prihaêhu k nemu kim' mnogo krat' slatko prodikovalъ bêše i kih' nemoč'nie iscelilъ bêše i kih' v pustine pitêlъ bêše i v teh' ufahi da ga iz rukъ židov'skih' izbaviti imehu A tada vsi ednako vapiêhu pred' pilatom' propni pro'pni ga i prigo-varahu mu govoreče · ta se e rekalъ sin' b(o)žii i ta e rekalъ ne dati dohodka c(êsa)ru v rim' · tagd(a) ga pita pilat' od' c(êsa)rstva nega govoreč' · esi li ti

c(êsa)ꝛъ iûdeiski · A tada mu odgovori sin' moi i(su)sъ O sebe li to govoriš' ali su ti druzi rekli o mne · tada mu odgovori pilat' · Židovin' li sam' ê rod' tvoi arhierei predaše te mne ča si učinilъ zla Odgovori mu i(su)sъ i rêče c(êsa)rstvo moe ni od' sego sveta · ako li bi c(êsa)rstvo moe bilo od' sego sveta slugi moe rvali bi se protivu tebê da bim' ne predan' bil bim' iûdeom' · a nine c(êsa)rstvo moe nest' od sego sveta · I reče pilat' A tada si c(êsa)ꝛъ · Odgovori i(su)sъ ti reče i ê esam' na to roen' i na to sam' prišal na si svetъ da svedokuû o istine · i vsaki ki e(st) ot istini ta moga glasa posluša · I reče pilat' ča e(st) istina tada pitan' ne hote reči niš'tarъ sin' moi i(su)sъ · zač' ako bi mu rekaly · **90** bilъ istinu tude bi ga bilъ pustilъ pilatъ tada iûda vidiv' da osuen' imeše biti i(su)sъ razkaêv' se i vrati · ·j· (= 30) srebrnikov' knezem' ereiskim' i starešinam' govoreč' · sagreših' b(og)u sagreših' predavъ krvъ nepovinnu i pravu A tada oni rekoše · ča e(st) nam mari ti uzrišъ · I povrgъ iûda te srebrniki v crkve i ide tê išadъ konopcem' se obêsi · A pilat' sazavavъ arhierei i n(a)rodi i reče imъ · ni edne krivine ne nahaêm' v tom' č(lovê)cê od toga ča vi na n' govorite · A oni kreple govorahu prevratilъ e(st) lûdi uče po vsei iûdei počan'ši ot galilei do sele ·

VI.

A tada pilat' slišavъ galileû i kako i(su)s e(st) galileênin' posla ga ka irudu zač' bêše sam' irudъ prišalъ v' er(u)s(oli)mъ v one dni · A irud videv' i(su)sa veliko bê veselъ beše bo ga veliko vrimе želelъ videti · zato zač' b(ê)-še slišalъ mnoga čudesa ot nega i nadeêše se Irud' neko zlamene od nega videti i da bi e bilъ učinilъ pred' nim' I pitaše ga Irudъ ot mnogih' reči to e(st) ako bi on' bilъ on' dêtič' koga nega otac' irud' hoteše ubiti i skoze nega mladen'ce poklalъ beše · i takoe ga pitaše ako bi bilъ on' ki slep'ca prosvetilъ b(ê)šê i ki lazara vskresil' b(ê)šê **91** i ki otroka sina vdovice na vratah' grada ki se de nain' vskresilъ b(ê)šê I prošaše ga Irud' da bi neko zlamenie pred' nim' učinilъ obetue mu mnoga i da ga hoče izeti iz rukъ židov'skih' · A sin' moi i(su)sъ nemu niš'tarъ ne odgovori · I položi irud' krunu na glavu nega i obeča mu ako bi bil' zlamenie učinilъ pred nim' da ga hoče učiniti pričestnika svomu c(êsa)rstvu i po sebe namestnika i kruniti ga krunu ku se c(êsa)ri krune · A sin' moi i(su)sъ mu ne od'govori niš'tare · I stoêhu knezi ereiski i knižnici priležno na nega klevečuče An'kselam' reče Povei mi moê gospoe ča ufaše tada marie reče ufahi kako mati o an'ksel'me videhi bo iruda da e naturalski c(êsa)ꝛъ i skoze to ufahi da kralû viš'nemu to e(st) sinu moemu

hoteše semrť prostiti · A tada ga on' ostavi i sa slugami svojimi poš'pota mu se i oblek' ga v belu svitu posla ga vaspēt' k pilatu · I besta si priētela irud' i pilat' zač' nepriētela bēhota bila prvo toga meû sobu · I videše pilat' da toliko lûto i toliko mo'čno osupneli bēhu nad nim' · I kada ga posl̃ b(ê)še pilat' ka irudu poslals̃ b(ê)šê š' nim' mnogo lûdi ki bi ga varovali da bi ga na puti židove **91^v** ne ubili · I kada vaspēt' pripelaše k pilatu prizva pilat' vse iûdee i reče im̃ · Pripelaste mi toga č(lovê)ka govoreče da e razvratnik̃ v lûdeh' i ê ga pred vami pitam' i niedne krivine ne nahaēm' v nem' v tom' v čem' vi klevčete na nega · Oče ni irud' poslal' ga e vaspēt' ka mne i viû da v ničemre ni vreden' semrti hoču ga pokaš'tigav' pustit' · zakon' bo imeše pilat' pustiti im' ednoga uznika v dan' prazdnika koga bi oni prosili a oni prošahu varave ki skoze uboistvo i svadu i raz'boi vavržen' bē v tamnicu · I paki tretič reče im' pilat' ča e zla učinil̃ ta č(lovê)k niedne krivine semrtne ne nahaem' v nem' pokaš'tigav' ga puču · A tada oni nastoēhu velikimi glasi da bi propet' i vapiēhu prop'ni prop'ni ga I sedeču pilatu na sudiči posla k nemu žena ego govoreči · niš'tar̃ ne udi pravadniku tomu mnogo sam se mučila zlim' nočas̃ va sne za volû nega ·

VII.

Pilat uboê se nih' rasreniê hote nim' zadovolje učiniti · êm̃ i(su)sa sina moga biči ga bi k stlpu privezav' · tako da od' plesnu nog' do vrha glavi ne be na nem' cela mesta · A ta stlp' bēše **92^r** debelei od' sina moga dobro dva pedna da ruka ruke doseči ne moraše Da vazam'se remene ruke mu nadotezahu · Ankselam' reče ufaše li ča on'di moê gospoe povei mi · mariê reče O an'ksel'me ufahi kako mati skoze ovu rič' ku ti hoču reči · stahi zatiskši obraz' svoi zač' za veliko teš'ko i za tugu ku imeh' ne morah' gledati · onoliko nemilostivo b'enie ko činahu k stlpu privezav'se sina moga · tako da po vseh' udeh' imenitih' v sebe vsaku bolezan' imehi · znaûci teš'koču ku imeše on'de sin' moi vzlûbleni · I ê sama čuêhi i znahi nega bolezan' i teš'koču i niedan' od nega strane ne toliko · I zato mneh' da ga hoče onako mučiv'se kako nag' bēše lûto b'en' pustiti i mnehi da im' oče zadovolje biti i mnehi da ga hote oblekši v nega poš'tene sviti pustiti · Da oime v malê vrime ne vse nega telo krviû poliēno bē kako da bi v prečrlênu svitu oblečen' bil̃ i na vseh' ki stahu okolo strah' napade i od' lepoti vas̃ promenēn' bē · tako da vsem' bēše videti kako da bi gubav' · A vitezi pilatovi splet'se trnov' venac' položiše na glavu nega i odeše ga **92^v** črvlenu svitu i prihaēhu k nemu

i govorahu mu · zdrav' c(êsa)ru iûdeiski i biêhu ga po licu · I ta venac' ima · kralъ franač'ki i ta venac' ne biše od pravoga trniê da od' sparoge morske ka poli more raste ka ima oš'trie trnie nere pravo trnie i bolezniveiše · I ta venac' sulicami nabiêhu na glavu momu sinu tako tesno da krv' po vsem' nega lice ploviše · I tako napravljena ispela ga pilatъ van' i reče ovo e c(êsa)ръ v(a)šъ · A oni vap'êhu govoreče · Vazmi ga vazmi ga i propni ga · A pilatъ imъ reče Vazmite ga vi sami i prop'nite ga · A oni vsi vzvapiše govoreče mi zakon' imamo i po zakonu našem' dlžan' estъ umreti · zato zač' se e sin' b(o)ži rekalъ · A kada · pilat' usliša tu rêčъ veliko uboê se i vlez' ka i(su)su v kamaru i reče mu od kuda si ti · A i(su)s mu ne odgovori · tada mu reče pilat' mane li nečeš' odgovoriti ne vesi li da ê oblastъ imam' raspeti te i oblast' imam' pustiti te Odgovori sin' moi i(su)sъ Ne bi imelъ nad manu oblasti niedne ako bi ti ne dano s više · I skozi to ki me e tebe predalъ veči greh' imat' I od toga vrimene iskaše pilat' podob'stva kako bi ga pustilъ · A židove vapiêhu govoreče 93' ako toga zlotvorca pustiš' tako nisi veran' c(êsa)ru · I videv' pilat' da niš'tarъ ne pruêše nerъ vekša hrup'na mei nimi bivaše · Vazam' pilat' vode i umi ruce svoi pred' lûdi govoreči nisam' ê pričestnikъ krvi toga pravadnika · I odgovoriše vsi i rekoše · Krvъ ego budi na nasъ i na čedeh' naših' · I nastoêhu veliki glasi da bi propet' bilъ · i premagahu glasi nih' · I pilat' posudi proš'ne nih' i odpusti nim' onoga ki bêše za ubistvo vavržen' v tamnicu koga prošahu ·

VIII.

I skoze veliko nastoênie lûdi pilat' takovo pitanie učini suprotiv' sinu momu govore · I(su)sa nazaranina osuûu od' života i prisuûu nepočtenu semrtiû na križe umreti · Ankselam' reče ča si tada činila moê gospoe kada to sliša · mariê reče · O an'kselme skoze to zlo osuenie meč' boleznivi proide srce i d(u)šu moû An'kselam' reče oime tere ča bê potom' moê slatka gospoe · mariê reče · êmše sina moga · edinoga kako piše s(ve)ti ivan' e(van)j(e)list' · I spelaše ga van' i položiše križъ na nega · i poidoše š' nim' na ono mesto ko se de kalvariê da ga propnu on'de · A on' križъ b(ê)še dali od sina 93' moga edinoga koliko bi odmerilъ · dî (= 15) · nogъ · I toliko biše utruen' b'eniem' sin' moi dragi da ga nositi ne moraše · I kako luka piše govoreč' · êše simuna kurineiskago ki gredeše sa sela i položiše mu križъ na rame ponesti za sinom' moim' · to učiniše ne skozi milost' na skozi neêkost' nega ino činiti ne morahu zač' ga moi sin' nositi ne moraše · An'kselam'

reče gredehu li oni lûdi za nim' gda ga ispelaše moê gospoe · mariê Reče · O an'ksel'me množastvo lûdi tečaše kako da bi tata pelali na obešene kako piše luka e(van)j(e)listъ Nasledovahu ga narodi mnozi muži i žen' · i ženi se moč'no plakahu i oimekahu govoreče Oime koliko se to zlo učini da ta lêpi ûnakъ prez' niedne krivine tako zlo umira · A neke se plakahu nada mnu govoreče Oime ta lipa gospoê od' žalosti ima umreti gredihi takoe i deca za nim' blato i kamenie meûuče na nega · I obrativ' se sin' moi i(su)sъ k ženam' tere im' reče · O kčere er(u)s(oli)m'skie ne plačite se mene da plačite se sebe i dece vaše ki blato i kamenie meûu na me ne znaûče ča čine · zač' hote priti dni **94'** v ke rečete b(la)ž(e)ne neplodne i b(la)ž(e)na čreva ka ne rodiše i sasci ki ne doiše tagda govoriti načnutъ goramъ gori padite na nasъ i hlmi pokrite nasъ · zač' kada v sirove dreve rekuč' v detin'stve to čine a v suse ča b(u)detъ to e va ineh' s(ve)tih' moih' ča b(u)det'

IX.

Pelahu i ina dva zlotvorca š' nimъ da e propnut' i to učiniše za vekšu sramotu sinu moemu · I kada pelahu sina moga imenitoga s dvima raz' bonikoma zvan' vratъ grada i potirahu se lûdi i padahu se za nim' tekuče i greduče · I hotehi poiti videti ga i ne morah' skozi veliko množastvo lûdi ki se stekahu na poš'potanie sina · moga · I tada s mariû magdalenu odelisve se ednim' putem' po ednoi place ka e · poli edan' mostъ i onde tečahove žalost' i želû v sebe imeûi kako bi svemu mogle v sretenie priti · I kada pridosome pred most' on'de naû srete sin' moi vzlûbleni · O an'kselme vasъ preobražen' bête i vsa nega lepota promenila se beše pln' teš'koče b(ê)še i velike bolesti · I želno se ka mne priklanaše kako da bi rekaъ hvalu **94'** ti vzdau mati moê izbranna za mnoge dobrote ke si mi učinila i za velikъ trud' kem' si hranila telo moe b(u)d(u)či va v(e)l(i)ki ubožastve · I sada videči telo moe v rasipane i meû oponašani i špotom' račila si sa mnu poiti i nisi me se sramovala kako koli sam' videti vsem' potlačen' ti me nisi ostavila mati moê draga ·

X.

I kada pridoše na mesto kade ga hotehu propeti i propeše ga i ina dva razboinika ednoga o desnuû nega a drugoga o šuû nega propeše š' nim' · ankselam' reče kako ga propinahu povei mi moê gospoe · mariê reče: · sliši nine An'kselme kako ti hoču reči veliko e tužno i niedan' e(van)j(e)l(i)stъ ne piše · kada pridoše na ono mesto mrsko kalvarie kade se psi metahu i kade

sê mrcine derahu svlekoše i(su)sa sina moga edinoga iza vseh' svit' nega a ê bêhi kako prez' pameti · i snam'ši pokriv z glavi moe i zakrih' bedri nega · I potom' položiše križъ na zemlû tere ga na n' raz'prostreše i naiprvo mu ednu ruku pribiêhu tupim' čavlom' i debelim' i tada krv' ne moraše teči tako se rana čavlom' naplnevaše Potom' vazam'še konopi pritezahu mu drugu 95^r ruku zač' ne mogaše doseči do ruke i takai drugi čavalъ zabiše va nu drugu ruku · Potom' nogi takoe konopi pritegnuše i čavlom' pribiše tako da vsi udi i kosti nega ukazovahu bolezan' · I tu se isplni rič' ka se govori v ps(a)lme Prigvozdiše rucê i nozê moi i sačtoše vse kosti moe · I tada se takoe isplni pr(o)r(o)č(a)stvo davidovo ko o h(rst)e govori v ps(a)lme · sliši deči i vii kako da bi rekalъ sin' moi vzlûbleni sliši vzlûblena mati moê grom' zalih' i vii kako rucê moi i noze moi prigvozdiše · zač' nigdorъ ne muči se sa mnu toliko koliko ti edina mati moê iz'brana sliši i vii i požalui me · I to slišêči i videči meč' boleznivi ki reče semion' proide srce i dušu moû · I potom' ga dvigoše s velikim' trdom' i bê toliko visoko obêšen' da nigderъ <ni grudъ> i nog' dotaknuti ne morahi · I kada ga dvigoše tada skoze otežanie tela vse nega rane razdreše se i otvoriše se I tada prvo krv' iz rukъ i z nog' poplu · A ê bihi oblečena v ednu belu svitu kako nose ženi va onoi strane ka pokriva od glave po vsem' telu ta re e kako platno · i bê ona svita 95^v vsa krviû pokrop'lena ·

XI.

b(la)ž(e)ni an'kselam' reče tere ča bê potom' povei mi moê gospoe · mariê reče Pokle propeše sina · moga razdeliše meû sobu nega svite mečuče žreb' ob ne · zač' b(ê)še svita neš'vena da biše vsa satkana · tada se isplni pismo ko se pr(o)r(o)č(a)stvom' govori · Razdeliše sebe rizi moe i o suknu moû motaše <metaše> žreb' · I sedeče strežahu ga · I napisa pilat' vrh' glave nega slovesi grčkimi i židov'skimi i latin'skimi · I(su)sъ nazaranin c(êsa)ръ iûdeiski · I rekoše židove ne piši c(êsa)ръ iûdeiski · zač' on' sam' reče ê sam' c(êsa)ръ iûdeiski · tada odgovori pilat' ko pisah' pisah' I mimohodeče pso-vahu ga i kimahu glavami svojimi i govorahu · Vah' to e(st) reči ava to e(st) ta moč'ni ki razvalivъ crikavъ b(o)žiû i za tri dni vaspêt' sazidaet û spasi se sam' ako si sin' boži i snidi nine s križa · takoe i knezi ereiski š'potahu mu se s pis'ci i sa starešinami govoreče · Druzih' e(st) spasalъ a sebe li ne more spas(i)ti · Ako si c(êsa)ръ iz(drai)l(e)vъ slezi nine s križa i veruemo ti ufai na b(og)a da izbavit' ga ako hočet' reče bo kako sin' b(o)ži e'sam'

XII.

b(la)ž(e)ni ankselam' reče moê gospoe tere ča bê k tomu š'potu **96^r** Odgovori b(la)ž(e)na mariê i reče Pomoli se za nih' sin' moi vzlûbleni go-
vore Ot'če moi odpusti imъ zač' ne vide ča čine · I stoêhu lûdi čekaûce
semrti nega i š'potahu mu se · tada se zbistъ mane matere on' verasъ ki de
sliši h'či i vii i prikloni uho tvoe · I pr(o)č(a)ê sliši psuûčih' mene sina tvoga
i vii bolezan' moû · Veš' bo da si me počela d(u)hom' s(ve)timъ i da si me
devoû rodila i da si me na rukah' nosila · A ovi ki ne veruû va me a ti verui da
sin' b(o)ži esam' i ti me požalui · O an'kselme tada vaspety mečъ bolezni
proide d(u)šu moû · I sliša to razboinikъ ki o šuû stranu moga sina viseše i
š'potaše mu se govore · Ako si ti h(rst)ъ spasi sebe i naû · I odgovori mu dru-
gi ki na desnu stran' viseše karaûč' ga reče Ne boiš' li se b(og)a ki si v tom'e
osuene pravo mi po naû dele priemleva a ta niš'tare ni zla · učinilъ I reče
ka i(su)su Pomeni me g(ospod)i kada prideši v c(êsa)rstvo tvoe · I reče mu
i(su)sъ Am(e)n' govorim' te danasъ b(u)deši sa mnoû v rai b(o)ži Ankselam'
reče · ča si činila tada moê draga gospoe b(la)ž(e)na mariê reče stahi pri
križe plna žalosti · zač' vesel'ê nositi ne mogahi I sa **96^v** mnu stahota sestre
moi mariê magdalena I kada me vide i ivana učenika svoga koga lûblaše
Reče ka mne ženo ovo e sin' tvoi · O koliko pretužno pročenje to bê manê o
an'kselme · I paki reče ka učeniku to e mati tvoê beše bo dne g(o)dina šesta ·
I tma bê po vsi zemli do godini devetoe · I pri devetoi g(o)dini vzvapi i(su)-
sъ glasom' veliem' govore · Eloi eloi lemesa vahtani · to se de b(ož)e b(ož)e
moi zač' si me ostavilъ A neki govorahu neka pride iliê speti ga · I potom'
vide i(su)sъ da se ûre svršiše vsa · I reče · žeên' samъ I ob' tom' plače govori
b(la)ž(e)ni brn(a)rdъ ča si g(ospod)i žeên' vistinu ti žedaše našega spaseniê
· O g(ospod)i v tollice muce b(u)d(u)či žedaše spaseniê lûdi · I biše sasud'
postavljen' pln' octa · I tekъ edin i naplni spužu octa i nataknuv' û na trst'
davaše mu piti · da bi brže umrlъ · I kada priê ocat' · I reče svršeno e(st) ·

XIII.

I potom' reče Oče moi v ruce tvoi predaû d(u)hъ moi V tom' preporučen'i
s prikazovanjem' krvi svoee preporučaše h(rst)ъ b(ogu) ocu materъ svoû ·
slatku ku priêtno bê to e(st) prečisto **97^r** priêtie d(u)ha s(veto)ga · I sa vsemi
onimi ki su o d(u)se s(ve)te i v d(u)se s(ve)te živeli i ki v d(u)se s(ve)te živeli
b(u)dutъ do kon'ca s(ve)ta · I potom' prekloniv' glavu pusti d(u)h' I tagda
se crkvena opona raspade na dvoe i zemla potrese se kamenie raz'pade se

· I naivēce on' kamen' na kom' križъ g(ospo)dan' staše raspade se toliko koliko bi mogalъ ruku do plečū vložīt' i grobi se otvoriše i sln'ce pomrknu i mnoga telesa s(ve)tih' usap'sih' vstaše i izašad'se iz grob' po vskrešeni nega pridoše v s(ve)ti gradъ er(u)s(oli)mъ i êviše se mnogim' A satnikъ i oni ki š' nim' bēhu strguče i(su)sa videv'se potresъ i to ča bivaše veliko se uboēše · I ta isti satnikъ proslavi b(og)a govoreč' Vistinu sin' b(o)ži b(ê)še ta č(lovê)kъ se kako vsi almen'ti h(rst)a žalovahu, ner sami iūdei nebozi b(ê)še žestoki · I vsi ki on'de bēhu gledaūce toga i videhu to ča bivaše vračahu biūce se v prsi svoe · I stahu vsi nega znan'ci od dalečъ ženi ke bēhu za nim' šle od galilee

XIV.

to videče · b(la)ž(e)ni an'kselam' reče · moē draga gospoe povei mi b(ê)še li tada ūre dosvršena žalostъ tvoē · b(la)ž(e)na mariē **97^v** reče Ne oče an'kselme zač' ne oče se ne bēše plno proročastvo semionovo isplnilo · to e(st) reče tvoū d(u)šu proidetъ meč' bolezn' nivi sliši an'kselme ko e(st) vrhu vsega pretužno · Iūdei ere paraskaviē b(ê)še da ne ostanutъ telesa · ih' na križe v sobotu beše bo veliki prazdnikъ v onu sobotu · prosiše pilata da bi im' prostilъ da bi prebil nih' goleni da bi brže umrli i da bi e s križi speli · I pridoše vitezi i ednomu prebiše goleni i drugomu ki b(ê)še ras'pet' š' nim' I ka i(su)s sinu moemu kada pridoše i videše ga ūre mrtva ne prebiše mu goleni · da edan' od' vitezi kop'e<m> mu rebra probode i tude izide krvъ i voda · I kada to videh' da toliku neveru i sramotu ūre mrtvu činahu kako ono prez' pameti bēh' i tada vistinu isplni se proročastvo semionovo ko de tvoū d(u)šu proidetъ mečъ bolezn' nivi · I tada počeh' vapiti i oimekati da za vsemi slzi va mne poman'kali behu · zač' se vsu noč' plakala bēhi mimošastnuū i on' vasъ dan' i govorahi · Oime slatki sinu moi kade e(st) sada moe vesel'e ko sam' imela v tebe Oime sinu moi dragi gdo mi da da ē **98^r** umru za te sinu moi i(su)se · temi i k tem' pripodoblenimi reč'mi slatkoga sina moga edinoga smrtъ plakah' ·

XV.

tagda vesel'e veliko bē v lim'bē kada d(u)ša h(rsto)va pride va n' · I on'de d(u)še pravadnih' izbavi lim'bъ skruši i pakal' zapre tako da ne b(u)-de mogalъ niedan' krstēnin' onamo priti vlačim' svojim' delom' i zalim' zasluženiem' · I niedan' oneh' ki su vnutre pred' sudnimъ dnemъ van' priti ne b(u)de mogalъ trimi ključanicami ga e zaprlъ kih' niedni pred' h(rsto)vu muku nisu mogli imeti · to e(st) zaprl ga e skrušeniem' i ispovediū i učinieniem' zadovolje za svoj greh' · skrušeniem' to se hoče reči od' srca greha svoga

žalovati i žalovav' da ga ispove i da za n' b(og)u zadovolji učini i č(lovê)ku komu e pregrešilь ·

XVI.

b(1a)ž(e)ni ankselam' reče ča bê potom' moê gospoe · b(1a)ž(e)na mariê reče · potom' prosi pilata osip' ki b(ê)še ot' aramatie grada da mu da sneti telo is(uso)vo da shranit e · meû inemi reč'mi govore G(ospo)dine pilate ako namь skoro ne dašь tela negova sneti prelipu gospoû hočemo zgubiti materь toga ûnaka ki e ub'en' ka toliku **98^v** bolezan' ukazue da i mi e toliko žaluemo i nega kako da bi vsih' nasь sin' bilь tada pilatь pita ako e ûre umrlь tere izvedevь da e ûre umrlь čudi se tere odpravi sa s(a)tnikom' vseh' oneh' ki bêhu on'de i zapovede dati telo is(uso)vo osipu · I reče b(1a)ž(e)na mariê · Razumei tu an'kselme, ko e(st) veliko i tužno kada osip' snimaše telo is(u-s)ovo stahi pod križemь gore gledaûçi i streguçi kada bi mu ruke odbili da bim' si e taknula i celovala kako i učinih' · I kada ga sneše s križa i položiše ga na z(e)mlû dobro tri sežani od križa · a ê vazam'ši glavu nega k nadromь moimь počeh' se gorko plakati · Oime sinu moi dragi kakovo vesel'e ê sada imamь kada te pred' sobu mrtva vidim' tada pritekь ivan' e(van)j(e)l(i)stь takoe pade na nega prsi plače se i govore · Oime oime od teh' prsi včera napaêh se sladkosti · a danasь tugi i žalosti · Tagda petarь pride i poče gorko plakati da se ga b(ê)še odvrgalь tagda mariê magdalena veče vseh' poče se plakati nad g(ospo)dinom' svojim' govoreçi **99^r** Oime moi g(ospodi)ne gdo mi hoče sada grehi odpustiti o moi g(ospo)dine gdo mi hoče sada od simuna iz'govoriti · od' sestri moe marti ispričati · Pride takoe êkovь ki bratь sina moga narečenь bêše · I govoraše s velikimi slzami · Oime moi g(ospo)dine i meš'tre včeran'ni dan' mi ta predragi obraz' tvoi b(ê)še podoban' a sada mi se vidi nepodoban' · tvoe ruke i nogi čavli prib'ene telo tvoe od vsudu raneno e(st) od plesnu nog' do vrha glavi ne viû · na tebe cela mesta moi g(ospo)dine a moe telo viû da e od vsudu celo · I priseže êkovь ne piti ni jesti dokle bi se k nemu ne pripodobilь druzi učenici vsi pritekahu plačuče se nad nim' · tada sin' moi vzlûbleni za utešenje moe proslavi se pred svojimi tako da se niedna rana ili sab'enie na nega tele ne ukaza razve petь ran' ke hoče hraniti do sudnega dne · I od' toga vrimene zdravь bê kako da bi nikoli nemučen' Od koga · ê · i vsi učenici veliko utešenje imesmo · I kada ga hotehu pogresti za veliku želû krepko nega telo držahi i **99^v** pogresti ga ne pučahi

govoreći ivanu moi dragi ivane neka mi ga mrtva lûbiti koga nisam' mogla
 živa imeti ni mi ga se · dadehu dotaknuti Da ako e potrebno da mu to učiniš
 prošu te da me š' nimъ pogrebeš · A on' mi odgovori vei moê draga gospoe
 da inako ni moglo biti · tako rodъ č(lovêč)ski imel' e(st) biti izbavljen' · I
 tagda s teš'ka pustih' da ga pogreboše i kada ga · v grob' položiše hotehi za
 nim' poiti padoh' na grob' i počeh' si tužeći k nemu priklanati da vsi počese
 plakati I kada me otiše ivan' v gradъ popelati od' groba sina moga dragoga
 veliko tužno počeh' vapiti govoreći · O moi ivane dragi ne čini mi tolike
 nevole da me od'deliš od sl(a)dkoga sina moga · Zač' tu hoću čekati dokle
 umru · I paki vsi počese klecaûći vapiti i plakati · I tada me ivan' i kako
 silu vpela v gradъ · a lûdi me vidiv'se oblečenu v svitu krvavu kako bihi
 stala pod' križem' i vsa bihi okroplena krviû sina moga dragoga · edinako
 vapiê 100^r vzdîšuče i hlicaûče i govorahu · O kolika se e nepravda učinila
 v' er(u)s(oli)me toi p(ri)lipoi gospoi i ne sinu · I tako me žalovahu A židove
 za nenavistъ ča biše pogrebalъ sina moga osip' · Židove ga vzidaše · v zidъ
 a nega žena v mesto osipa i nega sinu pokaza · I tada po četrdesetihъ letih'
 pridosta rimska kneza titъ i · ves'pasiên' i raz'sipasta er(u)s(oli)mъ i osipa
 živa naidošê v zidu · I kako za ·j· (= 30) srebrniki bo g(ospodin)a kupili bêhu
 židove tako oni ·j· (= 30) židovъ za edan' srebrnikъ prodaêhu

IZVORI

- PL – *Patrologiae cursus completus*, accurate J. P. MIGNE. *Series Latina*, t. 94,
 159, 182, 198, Parisiis, 1844-1864.
 CŽg – *Žgombićev zbornik*, 16. st., Arhiv HAZU VII 30 (fotokopije u knjižnici
 Staroslavenskoga instituta, sign. F 51).
Svatovítský rukopis. 1886. *Památky staré literatury české*, číslo IX. Řada I., oddíl 2.
 A. Patera (ur.). Prag: Nákladem Matice české.

LITERATURA

- BADALIĆ, J. 1952. *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. Djela JAZU, knj.
 45. Zagreb: JAZU.
 BADURINA-STIPČEVIĆ, V. 2001. Tekstološke odrednice hrvatskoglagoljske
 Muke Kristove. J. Čikeš (ur.). *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture:*
zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Zadar-Preko, 30. 3
 – 2. 4. 2000. Zagreb: Udruga Pasijska baština, 41-51.
 BATUŠIĆ, N. 1978. *Povijest hrvatskoga kazališta*. Zagreb: Školska knjiga.

- BESTUL, T. H. 1996. *Texts of the Passion: Latin Devotional Literature and Medieval Society*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- BIBLIOTHECA SANCTORUM 1961–2000. I–IX. Roma: Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università lateranense.
- BOYNTON, S. 2004. From the lament of Rachel to the Lament of Mary: a transformation in the history of drama and spirituality. N. H. Petersen, C. Cluever, N. Bell (ur.). *Signs of change: transformation of Christian traditions and their representation in the arts, 1000–2000*. Studies in Comparative Literature 43. Amsterdam–New York: Rodopi B. V., 319–341.
- BRATULIĆ, J. 1972. Apokrif o prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti. *Radovi Staroslavenskoga instituta* 7: 31–122.
- CARDELLE DE HARTMANN, C. 2007. *Lateinische Dialoge 1200–1400: Literaturhistorische Studie und Repertorium*. Mittellateinische Studien und Texte, vol. 37. Leiden–Boston: Brill.
- CLIVAZ, C. 2005. The Angel and the Sweat Like: »Drops of Blood«. *Harvard Theological Review* 98: 419–440.
- DAMJANOVIĆ, S. 2003. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- DAMJANOVIĆ, S. 2008. *Jezik hrvatskih glagoljaša*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DE ROS, F. 1949. Le planctus Mariae du pseudo-Anselme à Suso et à Louis de Grenade. *Revue d'Ascétique et de Mystique* 25: 270–283.
- DICTIONNAIRE DE THÉOLOGIE CATHOLIQUE: CONTENANT L'EXPOSÉ DES DOCTRINES DE LA THÉOLOGIE CATHOLIQUE LEURS PREUVES ET LEUR HISTOIRE. 1923. A. Vacant, E. Mangenot, E. Amann (ed.). Pariz: Librairie Letouzey et Ané.
- DÜRRIGL, M.-A. 2008. Abrahamova vizija između »kazivanja« i »prikazivanja«. *Slovo* 58: 45–61.
- ENCICLOPEDIA CATTOLICA Città del Vaticano. 1949–1954. Firenze: G. C. Sansoni.
- FUENTES, A. F. 1981. A study of the role of the Virgin Mary in the thirteenth- and fourteenth century english Crucifixion Lyrics (Part I i II). *Atlantis* II, 2: 10–20; III, 1: 16–23.
- HAMM, J. 1987. *Acta Pilati i Cvitje. Hrvatska proza Marulićeva vremena*. Stari pisci hrvatski, knj. 40. Zagreb: HAZU.
- HERCIGONJA, E. 1975. *Srednjovjekovna književnost: povijest hrvatske književnosti: knj. 2*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber i Mladost.
- HERCIGONJA, E. 1978. Metodološke pretpostavke jezikoslovne analize hrvatsko-glagoljskih zbornika 14.–16. stoljeća. *Filologija* 8: 147–152.
- HERCIGONJA, E. 1983. *Nad iskonom hrvatske knjige*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- HERCIGONJA, E. 2004. *Na temeljima hrvatske književne kulture*. Zagreb: Matica hrvatska.

- HERCIGONJA, E. 2006. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- HRVATSKO SREDNJOVJEKOVNO PJESNIŠTVO: PJESME, PLAČEVI I PRIKAZANJA NA STAROHRVATSKOM JEZIKU. 2010. Tekstove kritički priredili i osvrte na tekstove sastavili A. Kapetanović, D. Malić, K. Štrkalj-Despot. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- HUNDERSMARCK, L. F. 1989. Preaching the Passion: Late Medieval »Lives of Christ« as Sermon Vehicles. T. L. Amos, E. A. Green, B. M. Kienzle (ed.). *De ore domini: Preacher and Word in the Middle Ages*. Studies in Medieval Culture, 27. Kalamazoo, Michigan: Medieval Institute Publications, 147-167.
- IZYDORCZYK, Z. 1997. The Evangelium Nicodemi in the Latin Middle Ages. Z. Izydorczyk (ed.). *The Medieval Gospel of Nicodemus: texts, intertexts, and contexts in Western Europe*. Medieval and Renaissance texts and studies, 158. Tempe, Arizona, 43-101.
- MIGNE, J.-P. 1844-1864. *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*. Paris.
- KOLUMBIĆ, N. 1964. *Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame*. Zadar: Filozofski fakultet.
- KOLUMBIĆ, N. 1994. *Po običaju začínjavac*. Split: Književni krug.
- KOVAČEVIĆ, A. 2008. Uzvici u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Slovo* 58: 87-135.
- KUŠAR, S. 1996. *Srednjovjekovna filozofija*. Zagreb: Školska knjiga.
- LEONARDI, C. 2004. *Medioevo latino: La cultura dell'Europa cristiana*. Firenze: SISMEL.
- LEONARDI, C. 2008. *Letteratura latina medievale (secoli VI-XV)*. Un manuale a cura di Claudio Leonardi. Firenze: SISMEL.
- LEXIKON DES MITTELALTERS I-IX. 1999. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler.
- LIGTENBERG, R. 1926-1927. Rondom de Meditationes vitae Christi van den Pseudo-Bonaventura. *Studia Catholica* 3: 230-251, 334-359.
- MÂLE, É. 1922. *L'art religieux de la fin du moyen age en France étude sur l'iconographie du moyen age et sur ses sources d'inspiration*. Paris: Libraire Armand Colin.
- MARROW, J. 1977. Circumdederunt me canes multi: Christ's Tormentors in Northern European Art of the Late Middle Age and Early Renaissance. *Art Bulletin* LIX, 2: 67-181.
- MILČETIĆ, I. 1911. *Hrvatska glagolska bibliografija. I dio. Opisi rukopisa. Starine* 33. Zagreb: JAZU.
- NAZOR, A. 1963. Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Slovo* 13: 68-86.
- NAZOR, A. 2000. The Glagolitic Script of Croatia. Catalogue of the Exhibition. Bibliography. Glagolitic Today. S. Lipovčan (ur.). *Discovering the glagolitic script of Croatia: exhibition in Trinity College Library, Dublin, November*

- 20, 2000 – February 20, 2001. Zagreb: Erasmus naklada, 17-105, 124-125.
- NEFF, A. 1986. The »Dialogus Beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini«. *Miscelanea Francescana LXXXVI, 1*: 105-108.
- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. 1889. Druhý díl. Alqueire-Ažušak. Prag: J. Otto.
- PASIJE. 1998. Priredili N. Batušić i A. Kapetanović. Zagreb: Erasmus naklada.
- PETROVIĆ, I. 1972. Bogorodičina čudesa u Ivančičevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14./15.st. *Radovi Staroslavenskoga instituta* 7: 123-210.
- PETROVIĆ, I. 1984. Hagiografsko-legendarna književnost hrvatskog srednjovjekovlja i senjski »Marijini mirakuli« – izvori, žanrovske, tematske i tipološke karakteristike. *Slovo* 34: 181-201.
- PETROVIĆ, I. 2006. L'hagiographie, latine et vernaculaire de l'espace croate, des origines à 1350. G. Philippart (ed.). *Hagiographies. Histoire internationale de la littérature hagiographique, latine et vernaculaire, en Occident des origines à 1550*, vol. IV. Corpus Christianorum. Turnhout: Brepols, 183-272.
- RJEČNIK. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Sastavili S. Damjanović, I. Jurčević, T. Kuštović, B. Kuzmić, M. Lukić, M. Žagar. Zagreb: Matica hrvatska.
- SCHADE, O. 1854. *Geistliche Gedichte des XIV. und XV. Jahrhunderts vom Niederrhein*. Hannover: Rümpler.
- SEEGETS, P. 1964. *Passionstheologie und Passionsfrömmigkeit im ausgehenden Mittelalter*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- SKERRETT, R. A. Q. 1966. Fiarfaidhi san Anselmus. *Celtica* 7: 163-187.
- SOLAR, M. 2003. *Povijest svjetske književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
- STAROČESKÝ SLOVNÍK. 1968. B. Havránek (ed.). Prag: Nakladatelství československé akademie věd.
- STICCA, S. 1970. *The Latin Passion play: its origins and development*. Albany: State University of New York.
- STICCA, S. 1972. *The Medieval Drama*. Albany: State University of New York at Binghamton.
- ŠKUNCA, B. 1981. *Štovanje Isusove muke na otoku Hvaru*. Split: Crkva u svijetu.
- ŠTEFANIĆ, V. i sur. 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, I. Zagreb: Zora i Matica hrvatska.
- ŠTEFANIĆ, V. 1970. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. II*. Zagreb: JAZU.
- ŠTRKALJ-DESPOT, K. 2009. Gospin plač iz Osorsko-hvarske pjesmarice. *Čakavska rič XXXVII, 1-2*: 123-146.
- VAUCHEZ, A. 1978. *La spiritualita dell'occidente medioevale secoli VIII – XII*. Milano: Vita e Pensiero.
- WARNING, R.; M. BROWN. 1979. On the Alterity of Medieval Religious Drama. *New Literary History* X, 2: 265-292.

Summary

PSEUDO-ANSELM'S *DIALOGUS BEATAE MARIAE ET ANSELM DE PASSIONE DOMINI* IN CROATIAN GLAGOLITIC ŽGOMBIĆ MISCELLANY FROM THE 16TH CENTURY

Croatian translation of Pseudo-Anselm's *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini* is preserved in the Glagolitic Žgombić Miscellany from the 16th century. It is the only Croatian translation of the medieval text that was very popular in the western European literature. It had a great influence on *Planctus Mariae* and other passion texts. *Dialogus* is written in the form of a dialogue: Mary explains the incidents of Christ's passion, death of Christ and his descension to Limb. She is the authoritative narrator who mainly quotes parts from the Gospels. Events and details that are not contained in the Bible, Mary takes from apocrypha and other Latin text. Croatian translation is compared with three Latin and one Czech text. It is concluded that Croatian translation best corresponds to the Latin text published in *Patrologia Latina*. Some deviations from the Latin text of *Dialogus* (paraphrases, added parts) are the result of the translator's wording as well as the influence of Pseudo-Bernard's *Liber de Passione Christi* that is characterized by a more emotional modus of Mary's telling. The style analysis of the Croatian translation is presented at the end.

Key words: Žgombić Miscellany, *Dialogus beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*, *Planctus Mariae*

Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenoga projekta »Hrvatska i europska književnost srednjega vijeka«, provođenoga uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Izvorni znanstveni članak

Autor: Andrea Radošević

Staroslavenski institut

Demetrova 11

HR-10000 Zagreb

Primljen: 15. VI. 2010.

Prihvaćen 17. IX. 2010.